

DEVLET MERKEZİNİN İNŞA SÜRECİNDE ANKARA ŞEHREMİNİĞİ VE ŞEHREMİNLERİ (1924-1930)

Mesut ÇAPA*

ÖZ

Millî Mücadele döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin merkezi olan Ankara, 13 Ekim 1923'te Devlet Merkezi (başkent) olarak kabul edildi. Cumhuriyet'in ilanından sonra şehrin mevcut haliyle bir devlet merkezinin yükünü kaldıramayacağı anlaşılmıştı. Şehrin bir an önce modernleşerek büyümesi gerekiyordu. Bunun için öncelikle, İstanbul Şehremaneti örneğinden hareketle belediye teşkilatında değişiklik yapılarak Ankara Belediyesi, 16 Şubat 1924 tarih ve 417 sayılı kanunla Ankara Şehremaneti şeklinde adlandırıldı.

Ankara Belediyesi 1924-1930 yılları arasında Ankara Şehremaneti şeklinde anularak Dâhiliye Vekâleti tarafından atanan Şehremînleri tarafından yönetildi. Bu dönemde Mehmet Ali Bey (4 Mart- 4 Haziran 1924), Ali Haydar (Yuluğ) Bey (5 Haziran 1924-27 Kasım 1926) ve Süleyman Asaf (İlbay) Bey (27 Kasım 1926-30 Ekim 1928) Ankara Şehremîni olarak görev yaptılar. 1928-1930 Yıllarında ise Vali Vehbi Bey (Kasım 1928-22 Haziran 1929) ve Vali Nevzat Tandoğan (22 Haziran 1929-1 Eylül 1930) aynı zamanda Şehremaneti'ne vekâlet etmişlerdir. Ankara Şehremîni Haydar Bey, Ankara'nın modern bir yapıya kavuşabilmesi için imar ve inşaat faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Asaf Bey ise, belediyecilik işlerine öncelik vermiş şehrin planlı bir şekilde imarı için çaba sarf etmiştir.

1924 tarihli Ankara Şehremaneti Kanunu 3 Nisan 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunu ile 1 Eylül 1930 gününden itibaren yürürlükten kaldırıldı. Bu tarihten itibaren şehir Ankara Belediyesi tarafından idare edilmeye başlandı.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, capa@ankara.edu.tr, (ORCID: 0000-0003-1924-813X).

Makalede, Ankara Şehremaneti döneminde (1924-1930) şehreminlerinin Ankara'nın imar ve inşasındaki faaliyetleri yerel basın, arşiv ve muhtelif eserlerden yararlanılarak topluca ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ankara Şehremaneti, Ankara Şehremini Ali Haydar (Yuluğ) Bey, Ankara Şehremini Süleyman Asaf (İlbay) Bey, Ankara Şehir Planı, Belediye Genel Meclisi, Fabrikalar, Prof. Jansen, Yeni Şehir.*

ANKARA ŞEHREMINLİĞİ (MUNICIPALITY) AND ŞEHREMINİS (MAYORS) DURING THE CONSTRUCTION PROCESS OF THE STATE CENTER (1924-1930)

ABSTRACT

During the Turkish National War Ankara was the center of Turkey's Grand National Assembly and it was accepted as Government Center (the capital) at 13 October 1923. After the proclamation of the Republic, it was understood that the city could not bear the burden of a state in its current state. The city should had grown and modernized as soon as possible. For this aim, first of all, a change was made in the municipal organization of Ankara based on the example of Istanbul Şehremaneti and The Municipality of Ankara was named as Ankara Şehremaneti with the Law No. 417 dated 16 February 1924.

The Municipality of Ankara was named Ankara Şehremaneti between 1924-1930 and governed by Şehremin appointed by the Ministry of Internal Affairs. During this period, Mehmet Ali Bey (4 March-4 June 1924), Ali Haydar (Yuluğ) Bey (5 June 1924-27 November 1926) and Süleyman Asaf (İlbay) Bey (27 November 1926-30 October 1928) served as Ankara Şehremini. In the years 1928-1930, Governor Vehbi Bey (November 1928-22 June 1929) and Governor Nevzat Tandoğan (22 June 1929-1 September 1930) also acted as Şehremini. Ankara Şehremini, Haydar Bey has given great importance to zoning and construction activities in order to bring Ankara to a modern city. Asaf Bey, on the other hand, gave priority to municipal works and made efforts for the planned development of the city.

The Ankara Şehremaneti Law dated 1924 was repealed from 1 September 1930 with the Municipal Law No. 1580 of 3 April 1930. As of this date, the city started to be administered by Ankara Municipality.

In this article, the zoning and building activities of the şehremins during Ankara Şehremaneti (1924-1930) are presented together by using local press, archives and various studies.

Keywords: *Ankara City Plan, Ankara Şehremaneti, Factories, Municipal General Assembly, New City, Prof. Jansen, Şehremini of Ankara Ali Haydar (Yuluğ) Bey, Şehremini of Ankara Süleyman Asaf (İlbay) Bey.*

Giriş

1920-1923 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin merkezi durumundaki Ankara, stratejik konumu ve diğer özelliklerinden dolayı 13 Ekim 1923 tarihinde devlet merkezi olarak seçilmiştir. Millî Mücadele yıllarında nüfusu 25 bini geçmeyen Ankara'da Belediye Başkanlığı'nda Kütükçüoğlu Ali Bey bulunmaktaydı. Belediye, ulusal kurtuluş mücadelesinin sürdüğü o günlerde, alt yapıdan mahrum olan bu şehrin ihtiyaçlarını güçlüklerle karşılamaya çalışıyordu.

Ankara'nın devlet merkezi olmasından sonra şehrin nüfusuyla birlikte ihtiyaçları da artmaya başladı. 1926 yılı sonlarında 58.749 (23.175 kadın, 35.574 erkek) olan Ankara nüfusu¹ 1927 genel nüfus sayımında 74.784 olarak belirlendi.² Artan nüfusla birlikte şehirde, her geçen gün mesken ve su sıkıntısı yaşanmaya başlamıştı. Diğer taraftan devlet merkezinin modern bir şehre dönüştürülerek geliştirilmesi gerekiyordu.

Devlet merkezi seçilen Ankara'nın, modern bir kent şekline getirilmesi için hemen harekete geçilmiştir. Öncelikle şehrin planları hazırlanmaya başlanmıştır. İlk olarak 30 Aralık 1923 tarihinde, Keşfiyât ve İnşaat Türk Anonim Şirketi'ne şehir planı hazırlatması için sipariş verilmiştir. Şirket aracılığıyla Dr. Carl Christoph Carl Lörcher'nin hazırladığı planın 30 Mayıs 1924 tarihine tamamlanarak teslim edildiği anlaşılmaktadır.³ Yine aynı tarihlerde Bayındırlık Bakanının (Nafia Vekili) başkanlığında kurulan bir komisyon tarafından 4 paftadan oluşan bir şehir planının hazırlanarak 1924 yılı başında Belediyeye verildiği görülmektedir.⁴

Şehrin imarının yanı sıra, Ankara Belediye teşkilatında değişiklikler yapılması için de teşebbüse geçilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun, 17 Ekim 1923'te hazırlayıp Başbakanlığa sunduğu *Ankara Belediyesi'nin Suret-i Teşkili*'yle ilgili 6 maddelik kanun layihasının birinci maddesine göre, Ankara Belediyesi hükümet tarafından atanacak bir başkan ile doktor, bir veteriner, bir mühendis ve bir baş sekreter ile Belediye başkanı tarafından atanacak memurlardan oluşacaktı.⁵ Bu teklifin kanunlaşmadığı ve sonuç itibarıyla İstanbul Şehremaneti'nin örnek alındığı anlaşılmaktadır.

¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10-25-145-3; Hâkimiyet-i Milliye (HM), 17 Ocak 1927.

² Ankara İl Yıllığı, 1967, s. 104.

³ Ali Cengizkan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-25 Lörcher Planı*, Ankara, 2004, s. 36.

⁴ "Ankara'nın İmarı", HM, 15 Ocak 1924.

⁵ BCA, 030.18/01.01.7.38.1.

Ankara Belediyesi, 16 Şubat 1924 tarih ve 417 sayılı kanunla *Ankara Şehremaneti* şeklinde adlandırılmıştır. Kanuna göre, ‘Ankara şehri kendisine tabi olan bağ, bahçe, tarla ve otlakları içeride kalmak üzere tepelerden geçirilecek hududuyla bir şehremaneti teşkil’ ediyordu. Şehremaneti sınırları, *Belediye Genel Meclisi* (Cemiyet-i Umumiye-i Belediye) tarafından tespit edilerek haritası tanzim edilecek ve nihayet Dâhiliye Vekâletince tasdik olunduktan sonra kesinleşecekti. Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) tarafından atanacak olan Ankara şehremini, İstanbul Şehremininin görev ve yetkilerine sahip olacaktı.

Bir belediye dairesinden oluşan Ankara Şehremaneti’nin Genel Meclisi yirmi dört üyeden oluşuyordu. Belediye Genel Meclisi, İstanbul Belediye Genel Meclisi’nin görev ve yetkilerine sahipti. Seçimler, kırk sekiz üye için Vilâyet belediye kanununa göre yapılacaktı. Üyelerin seçiminde, şehir dâhilinde oturan ve seçmenlik vasıflarını taşıyan her fert oy verme hakkına sahipti. Belediye Genel Meclisi tarafından düzenlenen Ankara Şehremaneti bütçesi, Dâhiliye Vekâletince on gün içinde tetkik ve tasdik edildikten sonra uygulamaya konulacaktı. Ankara Şehremanetinde şehreminin başkanlığında, Fen İşleri, (Umur-u Fenniye), Sağlık İşleri (Umur-ı Sıhhiye), Hesap İşleri (Umur-ı Hesabiye), Yazı İşleri (Umur-ı Tahririye) ve Hukuk İşleri (Umur-ı Hukukiye) müdürlerinden oluşan bir *Emanet Encümeni* bulunuyordu. Encümen, vilâyet belediye meclislerinin görev ve yetkilerine sahipti. Dâhiliye Vekâleti tarafından atanan bu müdürlerin maaşları ilgili bakanlık tarafından ödenirken diğer memurların maaşları ise Şehremaneti tarafından verilmekteydi.

Belediye Genel Meclisi’nin kanun dışı uygulamaları veya Belediye Genel Meclisi ile Şehremaneti arasında herhangi idari, sağlık, fenni ve iktisadi işlerden dolayı doğacak olan ihtilaflar Dâhiliye Vekâletinin teklifi ile Büyük Millet Meclisi’nin Danıştay (Şuray-ı Devlet) görevini üstlenen Muhakemat heyetinde değerlendirilecekti. Ankara Şehremanetinin belediye zabıtasını ilgilendiren görevleri polis tarafından yürütülecekti. Belediye Genel Meclisi, İstanbul Şehremanetince uygulanmakta olan tüzük, yönetmelik ve kararların Ankara şehrinin ihtiyaçlarına uygun olanlarından yararlanabileceklerdi.⁶

Ankara Belediye teşkilatı, 1930 yılına gelinceye kadar Şehremaneti olarak adlandırıldı. 1924 tarihli Ankara Şehremaneti Kanunu 3 Nisan 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunu ile 1 Eylül 1930 gününden itibaren

⁶ Sıddık Tümerkan, *Türkiye’de Belediyeler*, R.Zelliç Basımevi, İstanbul 1946, s. 238-239. Fehmi Yavuz, *Ankara’nın İmarı Şehirciliğimiz*, Ankara, 1952, s. 13.

yürürlükten kaldırıldı.⁷ Ankara'nın en yoğun imar faaliyetlerine rastlayan altı yıl içinde sırasıyla Mehmet Ali, Ali Haydar (Yuluğ), Süleyman Asaf (İlbay), Vehbi ve Nevzat (Tandoğan) Beyler Ankara Şehremini veya vekili olarak görev yaptılar. Makalede, belediyeçilik çerçevesinde öncelikle şehremlerinin faaliyetlerine yer verilecektir.

A-Şehremini Mehmet Ali Bey

Şehremaneti kanununun yürürlüğe girmesinden sonra Dâhiliye Vekâleti tarafından Ankara Şehremliliğine Mehmet Ali Bey atanmıştır. Mehmet Ali Bey, kısa görev süresince (4 Mart-14 Haziran 1924) şehir hayatına katkı sağlayabilecek önemli bir faaliyette bulunamamıştır. Görevinin ilk günleri şehremaneti kadrosunun oluşturulmasına yönelik çalışmalarla geçmiştir. Bu amaçla Belediye Genel Meclisi'yle birçok toplantılar yapmıştır.

Belediye Genel Meclisi, Şehremini Mehmet Ali Bey'in başkanlığında 30 Nisan 1924 akşamı düzenlenen on ikinci toplantısında Şehremaneti'nin 1924 bütçesini görüşmüştür. Ayrıca, Şehremaneti kadrosuyla bunlara verilecek aylık ücretler belirlenmiştir. Şehremaneti kadrosu şu görevlilerden oluşmaktaydı:

Şehremini, Hukuk İşleri Müdürü, Fen İşleri Müdürü, Sağlık İşleri Müdürü, Yazı İşleri Müdürü, Hesap İşleri Müdürü, saat memuru, 5 odacı, mezbaha bekçisi, makinist, ateşçi, ateşçi muavini, elektrikçi, kalfa, 8 'tamirat-ı mütemadiye amelesi', 2 tamirci, 3 suyolcu, 3 şoför, şoför (hasta ve cenaze arabası için).⁸

Şehremaneti, bütçenin hazırlandığı günlerde Maliye Vekâleti ile 500 bin liralık borç mukavelesi yapmıştır. Hazine bu kredinin 200 bin lirasını sözleşmenin imzalanmasından hemen sonra, kalan kısmını ise birer aylık arayla 100'er bin lira olarak ödeyecekti.⁹ Anlaşılacağı üzere, Ankara Şehremliliği daha kuruluş aşamasında bütçede gösterilen giderlerin karşılanması ve beklenen hizmetlerin verilebilmesi için yeterli kaynağa sahip değildi.

Belediye Meclisi 8 Mayıs'ta Mehmet Ali Bey başkanlığında yaptığı kısa toplantıda varidat bütçesinin müzakeresine başlamıştı. Görüşmelerde

⁷ Tümerkan, a.g.e., s.245.

⁸ "Cemiyet-i Umumiye-i Belediye", **HM**, 2 Mayıs 1924. "Cemiyeti Umumiye-i Belediye on üçüncü içtimâını... Perşembe akşamı Şehremini Mehmet Ali Bey'in riyaseti altında akd eylemiştir. ...bayramın üçüncü akşamı içtima edilmek üzere celseye nihayet verilmiştir.", "Cemiyet-i Umumiye-i Belediye", **HM**, 8 Mayıs 1924.

⁹ "Şehremanetine beş yüz bin lira", **HM**, 2 Mayıs 1924.

meskûkât vergisinden Emanet hissesi 5.000, temettu' vergisinde resm-i munzam 18.000 lira olarak kabul olundu. Belediye Genel Meclisi üyelerinden Ziya Gevher Bey'in teklifi üzerine, toplantıların bundan sonra 'mesainin süratle intacı için' Perşembe ve Cumartesi günleri sekiz-on bir saatleri arasında yapılması kararlaştırıldı.¹⁰

10 Mayıs 1924'te yapılan toplantıda, daha önce tartışılmayan diğer masraf fasılları tetkik edilerek öncelikle itfaiye ve su meselesi görüşülmüştü. Asker olan itfaiye çalışanlarının maaşlarına elli kuruş zam yapılarak işçilerinin belediye tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. Belediye Meclisi ayrıca, 'bir kaza vukuunda efradın ailesine tazminat verilmesi teklifini de' kabul etmişti. İtfaiye işleri için ayrılan on iki bin lira ile aynı zamanda eksik tulumba, alet ve edevat temin edilecekti. Şehrin su ihtiyacını karşılamakta olan kaynak sularının tamiri için yirmi bin lira ayrılacaktı. Bu para ile Hanım Pınarı suyunun dağıtımını genişletilecek, suyolları tamir edilerek bütün çeşmelere musluk takılacaktı. Gelecekte suların birleştirilmesi ve ıslahı için Şehremanetinun ciddi çalışmalarında bulunması temenni edilmişti.¹¹

Şehremini Mehmet Ali Bey başkanlığında toplanan Belediye Genel Meclisi, belediye ve şehrin ihtiyacıyla ilgili bu kararları alırken, Dâhiliye Vekâleti tarafından da müdürlerin atamaları yapıyordu. Şehremaneti Hukuk İşleri Müdürlüğüne Belediye Genel Meclisi üyesi ve eski Müdafaa-i Milliye Vekâleti hukuk müşavirlerinden Aziz Bey tayin edilmişti. Onun yerine Belediye Genel Meclisi üyeliğine Dava Vekili Ekrem Bey, boş bulunun diğer bir üyeliğe de Karabiberzade Ahmet Efendi seçilmişti.¹² Aynı tarihlerde Şehremanetine üç bin kuruş maaşlı iki tabip alınacağı duyurulmuştu.¹³

Mehmet Ali Bey döneminde Ankara'nın imarına yönelik ciddi bir çalışma başlatılmamıştır. Ancak, İstanbul'da faaliyet gösteren bir şirket tarafından Dr. Carl Christoph Carl Lörcher'ye hazırlanmış olan bir plan, 30 Mayıs 1924 tarihinde şirketin yetkili müdürü Heussler tarafından Şehremanetine teslim edilmiştir¹⁴. Mehmet Ali Bey'in istifasından birkaç gün öncesine rastlayan bu planın uygulanması mümkün olamamıştır.

¹⁰ "Cemiyet-i Umumiyyede", **HM**, 9 Mayıs 1924.

¹¹ "Cemiyeti Umumiye-i Belediye", **HM**, 11 Mayıs 1924.

¹² "Şehremaneti Umur-ı Hukukiye Müdüriyeti", **HM**, 11 Mayıs 1924.

¹³ "Şehremanetinden", **HM**, 16 Mayıs 1924.

¹⁴ Cengizkan, **a.g.e.**, s. 36.

Ankara’da 1920 yılından beri sürmekte olan mesken buhranı Mehmet Ali Bey döneminde daha da artmıştı. Kütahya mebusu M. Ragıp Bey’in belirttiğine göre:

“Dört sene evvel dört mecdiyeye kimse tutmayıp da boş kalan birkaç odalı bir kümes, geçen sene yirmi liraya iken her gün artan nüfusun sıkışıp kalması yüzünden bu sene kırk elli liraya fırlamıştır. Diğer taraftan Şehremaneti, Ankara’nın asrî ve en son tarzda Hükümet merkezi olmağa layık bir şehir haline ifrağı için bir şirketle akd olunan mukavele mucibince şehrin tanzim olunacak planına intizaren inşaatı menetmesi sebebiyle bu sene yapılması melhuz olan dört beş yüz haneden de ümit kesilmiştir.”¹⁵

Ragıp Bey, yeni planın (Lörcher Planı) Ankara için vazgeçilmez olduğunu, ancak bunun için zamana ve büyük bir meblağa ihtiyaç duyulduğunu dile getirmekteydi. Ankara Şehremaneti, ‘bu paranın yüzde birini defaten bütçesine koymak kudretinde olmadığı gibi istikraz ve başka yollarla da tedarik imkânını temin edecek vaziyette değildir.’ Ragıp Bey, Ankara’da acilen inşaata geçilebilmesi için yeni plandan vazgeçilmemek şartıyla eski plandan da yararlanılmasını savunmaktaydı.¹⁶

Mehmet Ali Bey, göreve başladığı günden itibaren ‘kısa zamanda ilmi, zekâsı ve bilhassa nezaketi ile’ halkın kalbinde iyi bir yer kazanmıştı.¹⁷ Ancak, siyatikten mustarip bulunması onun uzun bir süre bu görevi sürdürmesine imkân vermemiştir. 4 Haziran 1924 günü istifasını vererek Avrupa kaplıcalarında tedavi olmak üzere ertesi günü Ankara’dan ayrılmıştır. Mehmet Ali Bey, 5 Haziran günü Belediye Meclis üyeleri ile Şehremaneti müdürleri ve halk tarafından Ankara istasyonundan İstanbul’a uğurlanmıştır. İstanbul Milli Emlak Müdürlüğü’ne tayin edilmiş olan Şehremaneti muhasebecisi Zeki Bey de aynı trenle İstanbul’a hareket etmişti.¹⁸

Mehmet Ali Bey’in ayrılması üzerine Şehremanetine vekâleten Dâhiliye Vekâleti Nüfus Genel Müdürü Abdülmuttalip Bey tayin edilmişti. O sırada İstanbul’da bulunan Abdülmuttalip Bey’in Ankara’ya dönüşüne kadar Kars Valisi Ethem Bey Şehremini işlerini yürütmekle görevlendirilmişti. Ethem Bey 5 Haziran’da Emanete giderek görevine başlamıştı.¹⁹

¹⁵ “Ankara’da günün en mühim meselesi”, **HM**, 26 Mayıs 1924.

¹⁶ “Ankara’da günün en mühim meselesi”, **HM**, 26 Mayıs 1924.

¹⁷ “Şehremini”, **HM**, 4 Haziran 1924.

¹⁸ “Şehremininin infikakı”, **HM**, 6 Haziran 1924.

¹⁹ “Şehremaneti Vekâleti”, **HM**, 6 Haziran 1924.

Bu istifanın ardından Ankara ve İstanbul'a yeni şehreminleri atanmıştır. İstanbul Valisi ve Şehremini Ali Haydar (Yuluğ) Bey Ankara Şehreminliğine gönderilirken Operatör Emin Bey de İstanbul Şehreminliğine atanmıştır.²⁰ Bir ay kadar sonra Ankara basınında, eski şehremini Mehmet Ali Bey'in İstanbul'da Hazine avukatlığına (dava vekâleti) tayin edildiği duyurulmuştur.²¹

B-Şehremini Ali Haydar (Yuluğ) Bey

İstanbul Vali ve Şehremini Ali Haydar (Yuluğ) Bey, 1924 yılı haziran ayının başlarında²² Dâhiliye Vekâleti tarafından Ankara Şehreminliğine (5 Haziran 1924-27 Kasım 1926) getirildi.²³ Aynı tarihte Operatör Emin Bey de İstanbul Şehreminliğine atandı. O sırada İstanbul'da bulunan TBMM Başkanı Ali Fethi (Okyar) Bey, bu haber üzerine Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Başbakan İsmet (İnönü) Bey'e birer telgraf göndererek Haydar Bey'in Ankara'ya atanmasının uygun olmayacağını bildirmiştir. Fethi Bey, *"İstanbul'da pek esaslı işlere başlamış olan Haydar Bey'in buradan kaldırılması cidden yazık olacaktır. Gerek tutulmuş olan işlerin yarı kalması gerek Doktor Emin Bey'in bu mevki dolduramaması hasebiyle ileride İstanbul hakkında nihayetsiz şikâyetlerin tevali eyleyeceğini kuvvetle zan ediyorum"*²⁴ diyordu. Güvenilir kişiliği ve başarılı çalışmalarıyla İstanbul halkının takdirini kazanmış olan Haydar Bey'in Ankara'ya atanmasıyla İstanbul ahvalinin tevlid edebileceği gailelere meydan

²⁰ "Şehremaneti", **HM**, 8 Haziran 1924.

²¹ "Şehremini sabıkı Mehmet Ali Bey", **HM**, 21 Temmuz 1924.

²² Ankara ve İstanbul Şehreminleri 5 Haziran 1924 tarihinde atanmışlardır. Rakım Ziyaoğlu, **İstanbul Kadınları-Şehreminleri-Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi (453-1971)**, İstanbul, 1971, s.313. Haydar Bey, 14 Haziran'da Ankara'da Şehreminliği görevine başlamıştır. Haydar Bey'in atama tarihiyle göreve başlama tarihi çoğu kez karıştırılmaktadır. Cengizkan, Haydar Bey'in atanmasıyla ilgili farklı tarihler (7, 8 ve 14 Haziran) vermektedir, Cengizkan, **a.g.e.**, s. 27, 97-98.

²³ "Ankara Şehremini Ali Haydar Bey", **HM**, 9 Haziran 1924. "Haydar Bey Geliyor", **HM**, 10 Haziran 1924. "Vali ve Şehremini Vekili Ali Haydar Bey'e Ankara Şehremanetine tayini evvelki gece Dâhiliye Vekâletince resmen bildirilmiş ve Vilayet erkânından münasip bir zatı Vali Vekâletinde bırakarak ve Şehremaneti vezaifini halefine devir ve teslim ederek hemen Ankara'ya hareket lüzumu tebliğ edilmiştir. Bunun üzerine Ali Haydar Bey dün sabah evvela Vilayete, bilahare Şehremanetine gelerek müterakim ne kadar evrak varsa bir cümlede imzalamış ve muamelelerini intaç etmiş, öğleyin ikametgâhına gitmiştir. Bugünden itibaren Vilayet umurunu Vali muavini Fahreddin Bey vekâleten tedvir edecektir. Yeni Şehremini Doktor Emin Bey de dün Ankara'dan hareket etmiş olduğundan bugün şehrimiz gelecek ve Haydar Bey tarafından muamelat-ı Emanetin mumaileyhe derhal devrine başlanacaktır.", "Ali Haydar Bey Gidiyor", **Tanin**, 9 Haziran 1924.

²⁴ **BCA**, 030.01.1.3.1.

vermemek' için görevinde kalmasının faydalı olacağı savunuluyordu. Gazi Mustafa Kemal ise, Fethi Bey'in İstanbul'da doğması muhtemel sorunlarla ilgili endişelerini önemsemekle birlikte Haydar Bey'in Ankara'ya gelmesinde kararlı görünüyordu. Nitekim Başbakanlığa yazdığı notta, "Yazdığım cevap mütalaa buyrularak mevzubahs gavâili ehemmiyetle nazarı dikkate almak muvafık olunur."²⁵ demektedir. Başbakan İsmet Bey'in Fethi Bey'e verdiği cevap da Gazi Mustafa Kemal'in kararını yansıtmaktaydı:

"Ankara ve İstanbul Şehremanetlerinde vukubulan tebeddülât her iki şehrin ihtiyacatı layık olduğu ehemmiyetle nazara alınarak musîb ve hale muvafık tedabir olmak üzere icra olunmuştur. Haydar ve Emin Beyefendilerin yeni vazifelerinde hüsnü muvaffakiyetlerine emniyetle intizar edilmektedir. Telgrafname-i devletlerinde bahs buyrulan muhtemel gâileler hakkında Reisicumhur Hazretleri hükümetin nazarı dikkatini celb buyrulan ledeliktizâ (gerektiği zaman) tedabir-i lazime alınmak üzere bahs buyrulan bu gâilelerin cins ve mahiyeti ve vüsat ve ehemmiyeti hakkında malumat itasını ..."²⁶

Ali Haydar Bey Ankara'ya atandıktan sonra İstanbul'da gazetecilere hayatı hakkında şu bilgiyi vermiştir:

"1879 tarihinde İzmir'de doğdum. İlk ve orta tahsilimi İzmir'de tamamladım. 1899 senesinde Mülkiye Mektebi müsabakasına katılarak 1902'de mezun oldum. Maiyet memuriyetimi İzmir Vilayetinde geçirdim. İlk kaymakamlığım Sivrihisar'dadır. Burada iki sene kaldım. Bundan sonra sırasıyla Foça, Milas, Nazilli kaymakamlıklarında bulundum. Muğla (Menteşe) mebusu olarak ikinci Meclis-i Mebusan'a katıldım. Bundan sonra Trabzon Müfettişliğine ve oradan İstanbul Muhacirin Müdüriyeti birinci muavinliğine, Antep, Urfa, Isparta, Çatalca ve Bolu mutasarrıflıklarına tayin edildim. Millî Mücadele esnasında Bolu mutasarrıfı idim. Bilahare İdare-i Mahalliye-i Vilayat Müdüriyetine (Dâhiliye Vekâleti Mahalî İdareler Umum Müdürü), Samsun Mülkiye Müfettişliğine, Kastamonu Vali Vekâletine ve nihayet Sivas Valiliğine ve oradan da İstanbul Vali ve Şehremaneti Vekilliğine tayin edildim."²⁷

Haydar Bey, 13 Haziran sabahı Haydarpaşa'dan trenle Ankara'ya hareket etti. İstasyonda kalabalık bir topluluk tarafından alkışlarla uğurlandı.

²⁵ BCA, 030.01.1.3.1.

²⁶ BCA, 030.01.1.3.1.

²⁷ "Ali Haydar Bey Gidiyor", **Tanin**, 9 Haziran 1924.

İstanbul Şehremaneti muavini Ercüment Ekrem Bey'le Belediye Genel Meclis üyelerinden bazıları kendisine Pendik'e kadar refakat etmişlerdi.²⁸

Haydar Bey'i Ankara istasyonunda Dâhiliye Vekili adına Özel Kalem Müdürü İsmail Hakkı Bey, Vali vekili, Şehremini vekili ve Kars Valisi İbrahim Ethem beylerle diğer resmi görevliler karşıladılar. İstasyondan doğruca Şehremanetine giden Haydar Bey, geçici olarak Emniyet Müdürü Muhittin Bey'in Yahudi Mahallesindeki evine yerleşmiştir. Öğleden sonra Dâhiliye Vekili Recep (Peker) Bey'i ziyaret etmiştir.²⁹ İlk birkaç gün karşılıklı ziyaretlerle geçmiştir. Haydar Bey 15 Haziran günü öğleden sonra Çankaya'da Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal tarafından kabul edildiği sırada, Ankara'nın imarı hakkındaki öncelikli projelerini ve tasavvurlarını anlatmıştır. Cumhurbaşkanı, "iltifatta bulunmuşlar ve Ankara'nın imarında muvaffak olacaklarından ve memlekete çok faydalı hizmetler ifa edeceklerinden emin olduklarını beyan etmişlerdir." Gazi Mustafa Kemal, Haydar Bey'i bir an evvel icraata geçmesi hususunda cesaretlendirmiştir.³⁰ Birkaç gün sonra Yarbay Tevfik Bey, Cumhurbaşkanı adına Haydar Bey'e iade-i ziyarette bulunmuştur. 18 Haziran günü de Başbakan İsmet (İnönü) Bey, Şehremanetine iade-i ziyarette bulunarak şehir işleri hakkında fikir teatisinde bulunmuştur.³¹ İsmet Bey, Haydar Bey'in projelerini uygulayabilmesi için desteklenmesini ve çalışmalarına fazla müdahale edilmemesini savunmuştur.³²

Haydar Bey'in şehreminliğine atanması Ankara'da ilgiyle karşılanmış, daha göreve başlamadan önce Ankara'nın kendisinden beklentileri dile getirilmeye başlanmıştı. Haydar Bey'in İstanbul'daki başarılı çalışmalarını Ankara'nın imarında da göstereceği umut ediliyordu. Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, Haydar Bey henüz Ankara'ya gelmeden önce kaleme aldığı bir yazısında ondan övgüyle bahsetti. Hamdullah Suphi'ye göre, "ilmi kadar fiili, teşebbüsü kadar iradesi, fazileti ve ihatası büyük olan çok kudretli bir zekâ" sahibi Haydar Bey'in tayini Ankara için bir kazanç olacaktır.

²⁸ "Ali Haydar Bey", **Tanin**, 14 Haziran 1924.

²⁹ "Şehremini Haydar Bey Dün Şehrimize Geldi", **HM**, 15 Haziran 1924.

³⁰ "Reisicumhur Hazretleri dün Şehreminimizi kabul ...", **HM**, 16 Haziran 1924.

³¹ "Şehremanetinde", **HM**, 19 Haziran 1924.

³² "İsmet Paşa Hazretleri Şehremaneti ve Ankara'nın imarı meselesinde ortaya çok güzel ve diğer meselemizde de kabil-i istifade bir düstur koydular dediler ki: 'Bu iş için ortada muayyen bir mühlet ve muayyen bir para var. İyi çalışılıp çalışılmadığını anlamak için biraz da müdahalesiz çalışmak imkânını vererek neticeyi beklemek lazımdır.' Yapılacak şeyleri iyi tayin ettikten ve işin başına onu başarabilecek birisini getirdikten sonra en makul hatt-ı hareket elbette teşebbüsü idare edecek adama serbesti vererek neticeye intizar etmektir. Muhterem Başvekilin bu prensibi Haydar Bey'in vazifesini hayli teshil etmiş oldu.", "Şehremanetimizin Bu Seneki Faaliyet Programı", **HM**, 6 Mart 1926.

Hamdullah Suphi, Şehremini Haydar Bey'den beklentilerini şöyle açıklıyordu:

“Onun İstanbul'dan ayrılacağını haber aldığım vakit çok derin bir teessüre kapılmıştım. Şimdi kısmen müteselliyim, çünkü Ankara ondan istifade edecektir. Haydar Bey vaktiyle gazetecilere hükümet nereye emrederse oraya giderim demişti. Haydar Bey bugün hükümetin emrettiği yere gidiyor. Eski payitahttan bir türlü ayrılmak istemeyenlere bu misali işaret etmekten kendimi menedemiyorum. Demek ki Ankara senelerce süren bir belediyesizlikten sonra nihayet mücerreb (tecrübeli) bir iş adamına kavuşuyor. Ankara'nın yeni şehremini şüphesiz evvelce idare ettiği büyük beldeye asla benzemeyen bir yere geliyor, orada kurtarmak lazımdı, burada yapmak. Orada ıslah etmek lazımdı, burada icâd etmek, ihya etmek lazım gelecek. Bütün dünyada umumi bir şöhreti olan zavallı Ankara'mızı Haydar Bey ilk defa ziyaret ettiği vakit kendi kendine soracak: Olanı ıslah etmek mi, yeniden yapmak mı müreccaktır (tercih edilen). İstanbul'da koskoca bir mazi vardır ki kimse üstüne basıp, çiğneyip geçmeğe karar veremez, o mazi şehre verilecek bütün şekillere âmirdir, hâkimdir. Ankara'ya gelince Romalılara, Ahilere on altıncı on yedinci asra ait üç-beş bina bir tarafa bırakılırsa geri kalan balçıktır, kerpiçtir, tahtadır, ıslah için uğraşmağa değmez. Eski Ankara'yı çok karıştırmak, oynatmak iki kere ziyandır, netice mutlak zaif olacak, kifayetsiz olacaktır. İkincisi eskiyi düzeltmeğe mutlak yeniyi yapmaktan daha fazla masraf edeceğiz. Şehir yavaş yavaş cenûb sırtlarına doğru intikal etmelidir. Yan yana iki Ankara vücuda gelecektir: Eski Kudüs yeni Kudüs gibi, eski Kahire yeni Kahire gibi, eski Delhi yeni Delhi gibi, eski Semerkant yeni Semerkant gibi.”³³

Hamdullah Suphi, eski Ankara'yla uğraşmaktansa güney istikametinde yeni bir Ankara'nın kurulmasından yanadır. Bu işi de başarılı bulduğu yeni belediye başkanının yapabileceğine inanmaktadır:

“...Sayısız nesillerin içinden çıkılmaz bir hale getirdikleri bir müsveddeyi tashih edeceğiz diye uğraşacak yerde, İstasyon yolunda ilk ufak tecrübesini yaptığımız üzere, daima cenûb sırtlarına doğru tevsi' ederek kurtarılması, ıslahı mümkün olmayan eski Ankara'nın karşısına yeni Ankara'yı kurmalıyız. Kendilerinden bir yol yapacaklarını bile bekleyemediğim belediyecilerden sonra, ben Haydar Bey'den, yavaş yavaş inkişaf

³³ Hamdullah Suphi, “Şehremini Haydar Bey”, **HM**, 11 Haziran 1924.

etmek üzere yeni ve medeni bir Ankara'nın esaslarını vaz' etmesini bekliyorum.”³⁴

Ankara Şhremini Haydar Bey³⁵, Ankara'yı kısa süre içinde oturulacak bir şehir haline getirebilmek için ayağının tozuyla işe koyulmuştu. Onun, Ankara'nın imarıyla ilgili projeleri Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde geniş yer tutmaktaydı. Öncelikle Ankara'nın mesken ve su meselesini çözmek istiyordu. İnşaat malzemesi için Ankara çevresindeki taş ocaklarını belirlemeye çalışıyordu. Ocaklardan aldığı bazalt taşı örneklerinin, İstanbul'daki parke taşlarından daha iyi olduğunu, kolay işlenebileceğini ve daha da ucuza mal olacağını düşünüyordu. Haydar Bey şehri *eski şehir* ve *yeni şehir* olmak üzere ikiye ayırıyordu. Ankara'nın eski şehir kısmı temizlenerek yaşanmaya müsait bir duruma getirilecekti. Eski şehirdeki yangın yerinde inşaata hemen başlanacak, ancak Ankara'da kerpiç ve ahşap bina yapılmasına izin verilmeyecekti. Aynı zamanda yeni şehrin de temelleri atılacaktı. Böylece eski şehirde belediyecilik, yeni şehirde ise imar yapılacaktı. Yeni şehrin inşasında Şhremanetinin mevcut imkânları ve parasıyla hükümetin olağanüstü yardım olarak verdiği meblağdan faydalanılacaktı. Ankara'da her şeyden önce bir tuğla, kiremit ve su kireci tesisatı yapılacaktı. Buralardan sağlanacak malzeme ile “Ankara'ya sevimli, ucuz evleriyle güzel bir mahalle” yapılacaktı.

Şhrin su ihtiyacının karşılanması için de faaliyete geçmişti. Haydar Bey, Ankara civarında yaptığı taş ocakları incelemelerinde birkaç gün sonra su meselesiyle ilgilendi.³⁶ Şhremini Ali Haydar Bey'in başkanlığında müdürlerden oluşan bir Su komisyonu kuruldu. Komisyonun ilk iş olarak, Ankara'nın su ihtiyacını karşılayan Hanım pınarı kaynağı hakkında tetkiklerde bulunmuştur. O sırada, Hanım pınarından getirilmekte olan su 65 çeşme ve 130 eve dağıtılmaktaydı. Hanım pınarı suyunun mevcudundan daha fazla şekilde dağıtılması mümkün görülmekteydi. Bunun için dağıtım

³⁴ Hamdullah Suphi, “Şhremini Haydar Bey”, **HM**, 11 Haziran 1924.

³⁵ Haydar Bey', Ankara Şhremini ve Valisi” olarak değil sadece Şhremini olarak görev yapmıştır. Ali Haydar Bey'in Ankara'daki faaliyetlerinden bahsedilen bir yazıda onun aynı zamanda vali olarak görev yaptığı yanılıgısına düşülmüştür. Mehmet Sarioğlu, “Ankara Şhremini ve Valisi Ali Haydar Bey ve Faaliyetleri”, **Kebikeç**, 2000, Sayı:9, s.125-130.

³⁶ Göreve başladığı günlerde Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Haydar Bey'in hasletleri ve çalışma tarzından övgüyle söz edilerek; “İşte Haydar beyin büyük hasleti: Tetkikat, taharriyat için heyetler, komisyonlar teşkil edecek yerde bizzat düşünmek, çalışmak ve derhal kendisi gidip, bulup çıkarmak! Haydar Beyin vasf-ı mümeyyizi faaliyet ve sürattir. Ve bundan dolayı her işte muvaffak olmaktadır. Birkaç gün içinde Ankara'daki tetkikati, tetebuatı da bu faaliyet ve süratle cereyan eylemiş ve Şhreminimiz istikbal hakkında karar verecek neticeler almıştır.” denilmektedir. “Şhreminimiz İşbaşında”, **HM**, 17 Haziran 1924.

yeniden düzenlenerek musluksuz bir halde mütemadiyen akan çeşmelere musluk taktırılarak suyun israfına mâni olunacaktı. İstihkakından fazla su alanlara muayyen miktarından fazla su verilmeyecekti. Hanım pınarı suyunun kârgîr bir mahzene toplattırılarak dağıtımın oradan demir borularla vasıtasıyla yapılması düşünölmekteydi.³⁷

1-Ankara'da Yenişehir'in Kurulması Çabaları

Haydar Bey, ilk günden itibaren Ankara'da yeni ve modern bir mahallenin (Yenişehir) kurulmasına çalıştı. Önce arazinin temini için bir kanun çıkarılması gerekiyordu. Bu konuda 583 numaralı 'Ankara'da İnşası Mukarrer Yeni Mahalle İçin Muktezi Yerlerde Bataklık ve Merzii Arazinin Şehremanetince İstimlâki Hakkında Kanun' kabul edildi. Kanuna göre; kanuna iliştirilmiş olan harita gereğince Ankara'da tesis ve inşası kararlaştırılan yeni mahalle için lüzumlu yerlerin dörtte biri sahiplerine bırakılmak şartıyla, kalan dörtte üçü ve belde halkının sağlığını korumak amacıyla bataklık arazinin tamamı; Dâhiliye Vekâlet'inden verilecek menafi-i umumiye kararı üzerine, Ankara Şehremanetince kamulaştırılır. Bu araziden dörtte biri kendilerine terkedilecek olan arsa sahipleri, yaptıracakları binaları Ankara Şehremanetinin tayin edeceği şartlara uygun olarak inşa ettirmeğe mecburdurlar"³⁸ Kanuna rağmen arazinin istimlakî sırasında büyük güçlüklerle karşılaşılmaktaydı. Mirasçılardan bir kısmına ulaşamıyordu. Bazı arsa sahipleri arsa değerinden çok fazla para talep etmekteydi. Haydar Bey istimlak işlemlerinin uzamaması için, "*Bir layiha-i kanuniye ile 1924 senesine kadar olan kıymetin on beş mislini vereceğiz, kayıp vereseli (mirasçılar) ve pürüzlü olan dolaşık işler için bu kıymeti bankaya tevdi edip arsayı istimlak edeceğiz.*" diyordu. İstimlak işlemlerinin tamamlanmasından sonra Yenişehir'de birer ve ikişer katlı evler yapılacaktı. Evlerin iç donanımında Avrupa konforu gözetilecek, ancak cephelerinde milli bir üslup sağlanacaktı. Maliyeden alınacak iki milyon liralık istikrazla ilgili kanun layihasının kısa zamanda sonuçlandırılacağı umuluyordu. 1924 Kasım ayı itibarıyla 2.300 dönüm arsa kamulaştırılmış olup beş bin ev yapılması düşünölmüyordu. Haydar Bey, yapılacak evleri taksitle satmak taraftarıydı.³⁹

1924 Haziran'ında Haydar Bey, yeni mahallenin (Yenişehir) inşası için Amerikan Olen şirketinin temsilcisi Muslihiddin Adil Bey'le görüşmelerde bulunmuştur. Yeni şehirde evlerin inşasında, elektrik ve su tesisatının

³⁷ "Emanette Faaliyet", **HM**, 25 Temmuz 1924.

³⁸ Tümerkam, **a.g.e.**, s. 239-240.

³⁹ "Şehremini Bey'le Bir Mülakat", **HM**, 18 Kasım 1924.

yapılmasında şirketten yararlanılacaktı. Nerede kurulacağı yaz sonuna doğru belirlenecek olan mahallede, 1924 yılı sonuna kadar 200 ev ertesi yıl da 300 ev inşası düşünülmekteydi.⁴⁰ Şehremini Ali Haydar Bey, 28 Haziran günü mühendis Fuat Bey’le şehir yakınındaki taş ocaklarında incelemelerde bulduktan sonra Şehremanetinde Olen Şirketi temsilcileriyle mukavele konusunu görüşmüştü.⁴¹

Haydar Bey’in, 3 Ağustos günü Başbakan İsmet (İnönü) Paşa ve diğer yetkililerle yaptığı görüşmede ‘imar işine bizzat şehrin başlaması esas’ kararlaştırılmıştı. Bu karara rağmen Haydar Bey, yeni şehrin kurulmasında ‘herhangi bir şirketin teklif ve yardımından müstağni’ bulunmuyordu. İşlerin süratle sonuçlandırılabilmesi için Olen Şirketine ‘bahş olunan bazı müsaadatin mukabil birtakım şartlara maruz kalması üzerine’, Şehremaneti şehrin inşasında ‘serbest surette her şirketin teklifini kabule karar vermiştir.’ Emanet imar ve inşaat işlerinin azami ve asgari şartlarını bildirecek ve herkesi serbest rekabete davet edecekti. Bununla birlikte Emanet, vakit kaybetmemek için bir an önce imar ve inşaat faaliyetlerini başlatacağı. Öncelikle inşaat malzemelerinin temini için tuğla, kiremit ve kereste fabrikaları kurulacaktı. Haydar Bey, Avrupa’ya yapacağı tetkik gezisinde fabrikaların kurulması için gerekli uzman ve malzemeyi Ankara’ya getirecekti. Avrupa gezisinden dönmeden önce kireç ve çimento ocakları hazırlanmış olacaktı. Ocaklar şehre dekovil hatlarıyla bağlanacak ve Emanetin şehir dışındaki deposundan halka çok ucuz fiyatla dağıtılacaktı. Ankara’da kurulacak yeni şehrin yeri de belirlenmişti; ‘inşaat Çankaya caddesini dekovilin kat ettiği noktanın iki tarafındaki tatlı meyil üzerinde yapılacaktı.’ Şehremaneti kısa sürede bu araziye istimlak ederek caddeleri ve yolları ifraz edecekti.⁴²

Şehremaneti’yle Amerikan Olen Şirketi arasında üç ay kadar süren müzakereler başarısızlıkla sonuçlandı. 18 Ağustos günü Belediye Genel Meclis toplantısına katılan şirket müdürü Olen, daha önce kabul ettikleri esasların hepsini reddederek Emanetçe kabulü imkânsız yeni teklifler ileri sürdü. Şirket, Şehremanetin mevcut parasının yanı sıra Büyük Millet Meclisi tarafından buna ilaveten verilecek tahsisatla işleri yapmak istemekteydi. Şirket müdürüne bunun mümkün olamayacağı bildirilmişti. Aslında, görüşmeleri bitirmek üzere geldiği anlaşılan şirket mümessili de nazikâne bir surette bu işten çekilmekte olduğunu bildirmişti. Haydar Bey, ‘kendisinin bilhassa Amerikalılarla iş yapmak emelini beslediğini ve

⁴⁰ “Şehrin İmarına doğru”, **HM**, 24 Haziran 1924.

⁴¹ “İmar İşleri”, **HM**, 29 Haziran 1924.

⁴² “Yeni Ankara şehri doğmak üzere”, **HM**, 4 Ağustos 1924.

maalesef bu müzakerenin ancak iyi bir tanışmağa münhasır kalmak suretiyle' sonuçlandığını söylemiştir. Bundan böyle Şehremaneti yeni şehrin kuruluşu için bizzat imar faaliyetlerine başlayacaktı.⁴³

Şehremini Haydar Bey, bütün zorluklara rağmen Ankara'da yeni şehrin temelini atarak bir-iki yıl içinde önemli bir mesafe kaydetmişti. Sadri Maksudi (Arsal) Bey, 5 Mart 1926 tarihli bir yazısında yeni şehirdeki imar faaliyetlerinden övgüyle söz ediyordu:

“Geçen Cuma günü Yeni mahalleyi ziyaret etmişim. Bu ziyaret bende büyük tesir bıraktı ve muhtelif his ve düşünceler uyandırdı. Yeni mahallenin irae ettiği manzara ve ifade ettiği mana cihan ve Türk tarihi nokta-i nazarından fevkalade mühimdir. Hayatımda birinci defa olarak Türk dünyasında bu mikyasta bir inşaatçılık hadisesi müşahede ediyordum. Türk iradesiyle, Türk dehasıyla Türkler tarafından bu yeni şehir tesis edilmektedir.

Şimdiden Yeni mahalle bir şehir şeklini, hem de bir Garp şehri şeklini almak üzeredir. İş bu süratle giderse, bu kesif faaliyet devam ederse, dört beş sene sonra Ankara yanındaki “boşluk” yerine muntazam sokaklar, ağaçlı caddeler, parklar, güzel binalarla müzeyyen, mükemmel bir Avrupa şehri vücuda gelecektir; Yirminci asrın ikinci çeyreği büyük bir fasıladan sonra Türk ırkının gene şehirler tesis ettiğini görecektir.”⁴⁴

2-Şehremaneti Memurları

1924 Yılı Haziran'ında Ankara Şehremaneti muhasebeciliğine İstanbul Şehremaneti müfettişlerinden Cemil (Bora) Bey, Sıhhiye Müdürlüğüne ise Doktor Ferit Bey atandı.⁴⁵ Ağustos'ta Şehremaneti Başmüfettişi İrfan Bey'in görevinden ayrılması üzerine yerine vekâleten Hukuk İşleri Müdürü Aziz Bey tayin edilmiştir. Yine aynı tarihlerde Emanetin sağlık işlerine bakan Doktor Şevket Bey görevinden istifa etmiştir.⁴⁶ Şehremaneti eleman bulmakta güçlük çekmekteydi. Haydar Bey'e göre bunun başlıca sebebi maaş ve mesken meselesiydi. Belediye Genel Meclisi tahsisatı kabul ederse kendi memurlarını seçebilecekler, aynı zamanda bunlar için birkaç ev yaptırılarak mesken ihtiyaçlarını karşılamak mümkün olabilecekti. Bir süredir Fen İşleri Müdürlüğü boş durumdaydı. Sağlık İşlerinde bir müdürle bir doktor kalmıştı. Şehremanetince birkaç defa ilan verilmesine rağmen

⁴³ “Olen Şirketi müzakeratı inkıta'a uğradı”, **HM**, 19Ağustos 1924.

⁴⁴ Sadri Maksudi, “Yeni Ankara”, **HM**, 5 Mart 1926.

⁴⁵ “Şehremaneti Muhasebeciliği”, **HM**, 24 Haziran 1924.

⁴⁶ “Şehremanetinde” **HM**, 10 Ağustos 1924.

kimse müracaat etmemişti. Maaşların düşüklüğü ve mesken sıkıntısı sebebiyle doktor bulmakta güçlük çekiliyordu.⁴⁷

Belediye Genel Meclisi'nin 13 Ocak 1925 tarihinde yaptığı toplantıda, Bütçe encümeni kadroda esaslı bir ıslahat yapmağa ve Ankara'ya 'en muktedir bir mühendis celbine' karar vermişti. Haydar Bey, Fen heyetinin yetersiz olmasından dolayı çok bunaldığını söylüyordu. Bu konuda Şehreminiyle hemfikir olan Encümen, Fen Heyeti kadrosunun ücretlerini Ankara'nın imar arzu ve projeleriyle uygun bir hale getirmişti. Buna göre Fen Heyeti Müdüriyetine 240, bir mühendise 220, mimara 200, bir kondüktöre 30, ikincisine de 25, sekretere 17 lira maaş verilmesi kabul edilmiştir.⁴⁸

1926 yılında Şehremaneti Fen Heyetinde çalışan bütün personel, başta müdür olmak üzere memur, mühendis ve kondüktörleri hep birlikte istifa etmişlerdi. Trabzon mebusu Ahmet Muhtar Bey, 15 Mayıs 1926 tarihinde verdiği önergeyle istifaların sebebinin Dâhiliye Vekili tarafından açıklanmasını istedi. Muhtar Bey'e göre, Şehremanetin Fen Heyetinden mahrum olması, şehrin kendi varidatından başka özel bir kanunla bu yıl borç olarak alınan iki milyon liranın hesapsız ve projersiz sarfına sebep olacaktı.⁴⁹ Şehremaneti Sıhhiye Müdürü Doktor Ferit Bey'in istifası üzerine 12 Eylül 1926 tarihinde, yerine Neşriyat ve İstatistik Şubesi Müdür muavini Doktor Hüseyin Enver Bey tayin kılınmıştı.⁵⁰

3-Haydar Bey'in Avrupa ve Yurtiçi Seyahatleri

Şehremini Haydar Bey, 1924 ve 1925 yıllarında bir heyetle birlikte Avrupa'da tetkik seyahatlerinde bulunmuştur. Şehremaneti Muhasebe Müdürü Dr. Cemil (Bora) Bey, Haydar Bey'in 1924 yılındaki seyahati esnasında Dâhiliye Vekâletinin emriyle üç ay kadar şehremini vekilliğinde bulunduğunu ifade etmektedir.⁵¹ Haydar Bey, seyahatlerinde yanında götürdüğü Ankara'nın taş ve toprak numunelerini uzmanlara inceleterek

⁴⁷ “Şehremanetinde”, **HM**, 14 Ağustos 1924.

⁴⁸ “Şehremanetinde”, **HM**, 14 Ocak 1925.

⁴⁹ **BCA**, 030.10 /8.45.6.

⁵⁰ **BCA**, 030.11.1/27.32.17.

⁵¹ “Birinci Beyazıt ve Altıncı Beyoğlu gibi en mühim dairelerin muhasebeciliklerinde; mazinin acı günlerinde uzun seneler bulunduktan sonra 1922 yılında Belediye müfettişliğine naklettim. Bir müddet burada çalışırken Ankara Şehremininin telgrafla daveti üzerine 6000 kuruş aslı maaşla mülga Ankara Şehremaneti Muhasebe Müdürlüğüne tayin olundum ve şehreminin Avrupa seyahati esnasında Dâhiliye Vekâletinin emri-resmisiyle 1924 yılında 3 ay Şehremini vekilliğinde bulundum. 1925 yılında İstanbul Şehreminin daveti üzerine tekrar İstanbul Şehremaneti...”, **BCA**, 490.1-294-1184-2.

bunlardan çimento, tuğla ve kiremit gibi inşaat malzemelerinin yapılıp yapılmayacağını öğrenmeye çalıştı. Götürdüğü taş ve kili Berlin’de dünyanın en büyük çimento uzmanlarından Profesör Mihailopolos’a tahlil ettirdi. Profesör Mihailopolos özellikle Gazi Paşa Çiftliğindeki kilin cinsini pek mükemmel bulmuştu.⁵² Sipariş ettiği makinalar ve getirdiği uzmanlarla Ankara’ya Sekiz kilometre uzaklıkta Tahar Çiftliğinde birer çimento, kireç, tuğla ve kiremit fabrikaları kurdu.⁵³ Haydar Bey, ikinci seyahatinde Bükreş, Viyana ve Berlin’de uzmanlarla görüşmüştür. Viyana’da pansiyonda kaldıkları üç gün içinde teklif aldıkları birkaç grubu Berlin’e davet etmiştir. Bilahare Berlin’de elçiliğimiz vasıtasıyla ilanlar yapıldı. Seyahat sonunda Almanya’dan uzman ve amele getirildi. En iyi iş yapan ameleye üç buçuk lira günlük veriliyordu. Almanya’dan gelen profesör, bir süre sonra arkadaşlarıyla anlaşamayarak Ankara’dan ayrılmıştı. Haydar Bey bu profesör için, “*Emanetle değil, arkadaşlarıyla geçinemedi, fazla hadid (titiz, öfkeli) ve asabî bir adamdı kendiliğinden gitti*”⁵⁴ demektedir.

Haydar Bey, 10 Ocak 1926’da Şehremaneti Genel Meclisi toplantısında Avrupa seyahatinden ve ‘dört beş aydan beri geçen zaman zarfındaki icraat ile istikbaldeki projeler’ hakkında açıklamalarda bulundu: ‘Haydar Bey ve Fen heyeti, geçen sene bütçenin tasdiki üzerine Avrupa’nın muhtelif yerlerini gezmişler ve orada bir staj devresi geçirmişlerdi. Yapılan ve yapılacak işler bu staj devrinin takviye ettiği fikirlerdi.’ Şehremaneti heyeti, fabrikalarla ilgili en önemli tetkiklerini Viyana ve Berlin’de yapmışlar, önemli kurumlarla görüşmelerde bulunmuşlardı. Sonunda Berlin’de bir münakasa yaparak şehir inşaatını ve aydınlatılmasını sağlayacak birkaç fabrika satın alınmıştı. Haydar Bey Bükreş’te su işleriyle ilgili tetkiklerde bulunmuştu. Ona göre, “*Avrupa’nın en son tesisatı Bükreş sularıdır ve tertip hususunda en yeni metot Bükreş’indir.*” Ankara’nın su tesisatının beş yüz bin lirayı bulacağı tahmin edildiğinden Şehremanetin imkânlarıyla bunun başarılması mümkün gözüküyordu. Bu nedenle devlet yöneticilerinin düşüncelerini almak gerekiyordu. Haydar Bey, Avrupa seyahatinden dönüşünde ilk önce Başbakan İsmet Paşa’yı ziyaret etmişti. O sırada sağlık problemi yaşamakta olan İsmet Paşa, “*Hastalığım su hastalığıdır. Ankara’nın bu derdine çare bulmalısınız*” demişti. Bunun üzerine, Romanya sularını yapan Gruyer şirketiyle görüşülerek bir sözleşme imzalanmıştı.⁵⁵ Haydar Bey, daha önce yine su meselesiyle ilgili yaptığı açıklamada

⁵² “*Ankara Şehri için umumi bir muhasebe*”, **HM**, 5 Ekim 1926.

⁵³ Osman Nuri Ergin, **İstanbul Şehreminleri 1855-1928**, (Hazırlayan: Ahmet Nezh Galitekin), İstanbul, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 869-971 (965). Ziyaoğlu, **a.g.e.**, s.314-316.

⁵⁴ “*Şehremini Bey’le Bir Mülakat*”, **HM**, 18 Kasım 1924.

⁵⁵ “*Cemiyet-i Umumiye-i Belediyenin İctimâi*”, **HM**, 11 Ocak 1926.

“Mühendislerimizi bekliyoruz. Martta keşifler bitecek, münakasa ilan edilecektir. Birkaç grup müracaat etmiştir. Bunların içinde Viyana'nın teknil su işlerini yapmış kuvvetli bir grup dahi bulunmaktadır.” demektedir. Bundan anlaşılacağı gibi, su ihalesi 1925 Mart ayında keşifler yapıldıktan sonra verilecekti. Haydar Bey'e göre şehrin su kaynakları, kişi başına seksen litre olmak üzere yüz elli bin kişinin su ihtiyacını karşılayabilecek durumdaydı.⁵⁶

Haydar Bey, şehrin ihtiyaçlarıyla ilgili görüşmelerde bulunmak üzere İstanbul ve Eskişehir'e ziyaretlerde bulunmaktaydı. 1925 yılının sonlarında İstanbul'da incelemelerde yaptığı günlerde Şehremanetine Hukuk İşleri Müdürü Aziz Bey vekâlet etmişti.⁵⁷ 1926 yılı mart ayının sonlarında bir heyetle birlikte İstanbul'a giderek 2 Nisan günü Ankara'ya dönmüştür. Heyet İstanbul'da iken Ankara'da yeni santral inşası, fabrikaların yakıt ihtiyacı, Yeni şehirde yapılacak olan evlerin inşası için usta temin edilmesine çalışılmıştır. Şehir içindeki fabrikalar için 150 ton mazot, şehir dışındaki fabrikalar için beş bin ton kömür ihalesi çıkarılmıştı. İstanbul'dan, Ankara'da Yeni şehirde yapılan evler için seksen banyo ve termosifon, şehir dışındaki fabrikalardan inşaat malzemesinin nakli için on kamyon satın alınmıştı. İstanbul'dan ayrıca marangoz, boyacı ve sıvacı getirilmiştir.⁵⁸ Bu ziyaretin ardından İstanbul Şehremini Muhiddin Bey, 27 Nisan sabahı trenle Ankara'ya gelmiş ve istasyonda Haydar Beyle Emanet memurları ve Dâhiliye Vekâleti özel kalem müdürü tarafından karşılanmıştı.⁵⁹

Ankara'da yeni yapılan binaların ahşap malzemesi Emanetin Sekizinci kilometredeki kereste fabrikasında hazırlanmaktaydı. 27 Eylül 1925 tarihinde kabul edilen kararnameyle Ankara Şehremanetine ihtiyacı oranında orman tahsis edilmesi kararlaştırılmıştı. Buna göre Eskişehir civarındaki Somdöken ormanları Şehremanetine bırakılmıştı.⁶⁰ Fabrikanın kereste ihtiyacı bu ormanlardan sağlanmaktaydı. Haydar Bey, 29 Nisan 1926'da Emanete ait ormanlardaki nakliyat ve sevkiyat işlerini yerinde görmek üzere Eskişehir'e gitmişti.⁶¹

⁵⁶ “Şehremini Bey'le Bir Mülakat”, **HM**, 18 Kasım 1924.

⁵⁷ “Şehreminimiz”, **HM**, 2 Aralık 1925.

⁵⁸ “Şehreminimizin avdeti”, **HM**, 3 Nisan 1926.

⁵⁹ Muhittin Bey, “Ankara'ya bir vazife dolayısıyla değil, mezunen geldim. Tabi bir memur amirleriyle görüşür, muamelat-ı umumiye hakkında izahat alır. Dört beş gün sonra İstanbul'a avdet edeceğim.” demiştir. “İstanbul Şehremini Muhiddin Bey şehrimizde”, **HM**, 28 Nisan 1926.

⁶⁰ **BCA**, 030.0.18.01.01/015.62.11.

⁶¹ “Şehreminimiz”, **HM**, 30 Nisan 1926.

4-Şehrin İmarı ve Aydınlatılması

Nafia Vekilinin başkanlığında bir komisyon kurularak şehrin planı çıkarılmaya başlanmıştır. 1925 yılına gelindiğinde, ‘dört yaftadan ibaret olan şehir haritasının Büyük Millet Meclisi ve civarını, Bent deresi civarındaki mahallelerin Belediye dairesine kadar olan birinci yaftası’ tamamlanarak onaylanmak üzere Belediyeye verilmişti. Belediyenin elektrik tesisatı için İstanbul’dan satın aldığı makinalarla levazımın ocak ayında Ankara’ya gelmesi bekleniyordu. Elektrik mühendisi Akil Bey’in nezaret edeceği tesisat, levazım ve makinalar gelir gelmez yapılacaktır. Makinalardan biri Bent deresine, diğeri Büyük Millet Meclisi binası arkasında belirlenecek bir yere kurulacaktır. Caddelerdeki direk yerleri belirlenmiş olup kısa bir süre içinde şehrin ana sokakları elektrikle aydınlatılmış olacaktır.⁶²

TBMM, 3 Mart 1926 tarihli toplantısında Şehremaneti’ne iki milyon lira kredi verilmesini kabul etti. Görüşmeler sırasında Trabzon mebusu Muhtar Bey’in bazı sözleri üzerine Dâhiliye Vekili Cemil (Uybadın) Bey, açıklamada bulunarak ‘Şehremanetin aldıkları bu para ve programı yalnız Ankara şehri dâhiline ve şehre iltisak olan yerlerin tevsiyatına ait değildir. Şehremaneti hududu dâhilinde Keçiören, Dikmen, Çankaya, Etlik ve sair bağları da ihtiva etmektedir. Bunların içinde Şehremanetin istikraz ettiği paradan ve kendi bütçesinden yapacağı yerler vardır. Tenvirat, yollar ve su işlerinin’ hepsinin dikkate alındığını söylemiştir.⁶³

5-Şehremaneti’nin Devlet Merkezi Ankara’nın İkinci Yıldönümü Etkinlikleri

13 Ekim 1925 Cuma günü, Ankara’nın devlet merkezi olmasının ikinci yıldönümü dolayısıyla Şehremaneti heyeti birçok ziyaretler gerçekleştirmiştir. Şehremini Haydar Bey başkanlığında Belediye Genel Meclis üyelerinden Başkanvekili Ali Rıza ve üyelerden Galip, Nazım, Fikri, Hanıfzade Ahmet, Kasım, Hüseyin Avni beylerden oluşan bir heyet öğleden sonra TBMM Başkanı Kâzım (Dirik) Paşa’yı ziyaret etmiştir. Heyeti hüsnü kabulle karşılayan Kâzım Paşa, Ankara’nın imarı hususunda Meclis’in müzaheret ve yardımda bulunacağını vadedmiştir. Heyet daha sonra Başbakan İsmet Paşa’yı ziyaret etmiştir. İsmet Paşa, Ankara’nın devlet merkezi olmasının sosyal ve ekonomik gerekçelerinden bahsetmiştir. İsmet Paşa, Şehremini Haydar Bey’in 1926 yılında yapılacak işler hakkındaki açıklamalarını dinledikten sonra Şehremanetine gelecek sene de tahsisat

⁶² “Ankara’nın İmarı”, **HM**, 15 Ocak 1925.

⁶³ “Ankara Şehremanetine iki milyon lira ikrazı Meclis’te kabul edildi.”, **HM**, 4 Mart 1926.

verileceğini söylemiştir. Heyet bu ziyaretin ardından yine TBMM binasında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa, “Ankara’yı ilk teşrifleri hatıratını ihya etmişler ve şehrimizde gördükleri hüsnü kabul ve misafirperverliğini, Ankaralıların hizmetlerini ve vefakârlıklarını lisan-ı sitayişle yâd buyurmuşlardır.” Heyet dördüncü ziyaretinde Dâhiliye Vekili Cemil Bey tarafından kabul edilerek Ankara’nın geleceği hakkında görüşülmüştür.

Yıldönümünün aynı zamanda cuma gününe rastlaması sebebiyle Ankara halkı adeta sokaklara dökülmüştü. ‘Yukarı yüzden’ istasyona kadar bütün caddelerde o kadar kalabalık vardı ki, polisler yolun ortasını vesaiti nakliyyeye tahsis mecburiyetinde kalmıştı. Şehremaneti önünde askeri bando, sabah ondan itibaren gece yarısına kadar güzel parçalar çalıyordu. Ayrıca bir ince saz takımı emanet takı içinde icray-ı ahenk ediyordu. Emanet tarafından hazırlanan beş yüz kişilik açık büfede tebrike gelen misafirlere ikramda bulunuluyordu. Ayrıca her tarafta halk serbestçe çalıp eğleniyor, gece de bu eğlencelere havai fişekler eşlik ediyordu.⁶⁴

6-Belediye Genel Meclis Toplantıları

Belediye Genel Meclisi, 1926 yılının ilk toplantısını 2 Ocak günü Şehremini Haydar Bey’in başkanlığında yaptı. Şehremini bir senelik icraattan bahsettikten sonra üyeler arasından Macit ve İbrahim Beyler başkanvekilliklerine seçildiler. Ardından encümenler için seçim yapıldı. *Bütçe Encümeni*’ne Hüseyin Avni, Mehmet, Ahmet Münif, Mecit, Fikri, Naşit, Hilmi Beyler; *Tarife ve Kavanin Encümeni*’ne Kasım, Galip, İmamzade Ahmet, Nazım, Naşit, Tevfik ve Feyzi Beyler; *İdare Encümeni*’ne Mehmet Galip, Kasım ve Nazım Beyler seçildiler.⁶⁵

Belediye Genel Meclisi, Haydar Bey’in başkanlığında 10 Ocak 1926’da günü yılın ikinci toplantısını yaptı. Genel Meclisi oluşturan 24 üyeden 19’nun hazır bulunduğu toplantı Emanet’in yeni salonunda yapıyordu. Zarafet ve temizlik açısından Ankara’da TBMM binasından sonra ikinci sırada gelen bu salonun her tarafı yağlı boyalarla boyanmıştı. Kùrsùler ve üyelerin oturdukları koltuklar büyük bir zarafet ve sadelik gösteriyordu. Salondaki koltuk ve mefruşat Roldke Lekel isimindeki bir Macar tarafından hazırlanmıştı. Başkanlık kùrsùsünün başucunda Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’in büyük bir fotoğrafıyla yan duvarlarda ise Ankara’ya gelen sanatkarlarımızın yaptığı birkaç tablo bulunuyordu. Haydar Bey,

⁶⁴ “Ankara’nın günü”, **HM**, 15 Ekim 1925.

⁶⁵ “Şehremanetinde”, **HM**, 3 Ocak 1926.

Şehremaneti'nin o zamana kadar gerçekleştirdiği çalışmalar hakkında açıklamalarda bulundu:

1925 Yılında beş-altı ay içinde 17.581 metrekare kaldırım ve 1.832 metre parke yapılmış, ancak nitelikli işçi bulunamadığından hedefe ulaşılamamıştı. Nüfus mübadelesinden dolayı Rumlardan istifade edilememişti. Müteahhitte yapılan anlaşmada yirmi Ermeni işçi şartı konulmuşsa da buna imkân olmadığından mukavelede imzalanamamıştı. Sadece Türk amele müracaat etmekteydi. Çankaya yolu üzerinde 1.600 metre şose yapılmış, mevsim müsait olmadığından tamamlanamamıştı. Keçiören boğazı bir kere daha silindirden geçiriliyordu. Altyapının çok yetersiz olduğu şehirde, en azından pisliği yok etmek maksadıyla 947 metrelik adi lağım kazılmıştı. Başlangıçta her türlü sağlık vasıtasından mahrum olan Belediye nispeten sağlık hizmeti verilebilecek duruma getirilmişti: 1925 yılında 1.801 yetişkin ve 584 çocuk tedavi edilerek 284 kişiye aşı yapılmış; 3.000 esnafa sağlık ilmühaberi verilmiş; 94 frengi, 21 dizanteri, 8 verem, 2 kızıl tedavi edilmişti. Ayrıca 828 kişiye meccanen kinin dağıtılmıştı. Şehremaneti ebisi 209 doğuma katılmıştı. Bir yıl içinde 165 cenaze muayenesi yapılmıştı. Şehrin aydınlatılmasında önemli gelişmeler sağlanmış olup ocak ayı içinde yeni makinalar faaliyete geçirilecekti. Cebeci'ye kadar elektrik teli çekilmişti. Şehrin temizliği 30 çöp arabasıyla sağlanıyordu. Belediye şehrin yakıt (mahrukat) ihtiyacının karşılanması hususunda pek başarılı olamamıştı. Müteahhitlerin dürüst olmamaları yüzünden odun ve kömür tedarik edilememişti. Yalnız kok kömürü ve sobalar ile mahrukat fiyatını kontrol altına alabilmişti. Otellerin denetim ve tarifelerin tanziminde olumlu sonuçlar alınmıştı.

Haydar Bey gelecekle ilgili plan ve düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

“Ankara'nın imar ve te'alisi bir hükümet meselesi olmuştur. Heyet-i hükümet bu hususta her türlü müzaheretini göstermiş ve tarafımızdan aynı nokta-i nazarla işe başlanmıştır. Yenişehir için, İstasyon ve Cebeci taraflarındaki sırtlara taşmak üzere bir yeni şehir planı hazırladık. Bu havalide caddeler ve yollar açacağız; haritalar ikmal olunacaktır. Bunu da Hubsler deruhte etmiştir. İnşaat için hudut-ı esasiye tespit edilmiştir.”⁶⁶

Şehremaneti ayrıca, yapılması kararlaştırılan yirmi örnek (numune) evin projesi için bir yarışma düzenleyecekti. Komisyona Müze Müdürü Halil (Eldem) Bey başkanlık edecekti.

⁶⁶ “Cemiyet-i Umumiye-i Belediyenin İctimâî”, **HM**, 11 Ocak 1926.

7-Haydar Bey'in Faaliyetleri ve Çalışma Metodu Üzerine Değerlendirmeler

Haydar Bey, Mart 1926 tarihi itibarıyla Şehremanetince o zaman kadar yapılanlar ve bundan sonra yapacakları hakkında basına şu açıklamada bulunmuştur:

“Bizce en önemli iş fabrikadır. Çimento fabrikası müstesna hepsi tamamlanmıştır. Tuğla, kereste ve marangoz fabrikaları, kireç ocakları, elektrik fabrikası bugün faaliyettedir. Çimento fabrikasının ilk mahsulü Mayıs'ta alınacaktır. Bu suretle inşaat malzemesi meselesi halledilmiş demektir. Fabrikalardan bu sene 400 bin lira kadar varidat da alabileceğiz. Eski şehrin önemli caddelerine parke döşendi ve Karaoğlan Caddesini de istimlak suretiyle genişlettik. Eski şehrin lambaları hemen tamamen yapıldı. Bundan evvel Ankara'da lağım yoktu. İstasyonla şehir arasındaki bataklıklar tamamen kurutuldu. Yenişehir'de 100 ev yapıldı. Yirmi kadarı henüz bitmemiştir. Fakat kısa bir zamanda teslim edebileceğiz. Yenişehir'in caddelerine parke döşeniyor. Suyu isale edilmiştir.

İstasyon Caddesindeki parkı bitireceğiz. Bahçeler Müdüriyeti binası Erzurumlu Nafiz Bey'e ihale olundu. Binanın üstüne Ankara'nın vaziyet-i ibtidaiyesinden haberdar olmak üzere ufak bir rasathane yapacağız. Bir stadyum yapılacaktır. Şehirde yakında bir elektrik santrali kurulacak, bu sene şehir ve civarına elektrik vereceğiz. Bütün şehre muntazaman su isalesi meselesi bitirilecektir. Cumhuriyet Caddesinin iki tarafında iki büyük apartman yapılacaktır. Emanetin karşısındaki arsaya kulüp ve lokanta, Yeni mahallede bir çarşı yapılacaktır. Bir parke fabrikası tesis edilecek. Keçiören, Etlik, Çankaya, Ayrancı ve Dikmen'in bir kısmı Şehremaneti hududu dâhilinde olduğundan buralarda da mahalle teşkilatı ve bu mahallelerin yolları yapılacaktır.

Bundan başka eski şehirde İtfaiye Meydanında bir de değirmen yaptık. Ekmek fiyatlarında mühim bir tenzilat yapmak imâanını bulduk. Bu mesele bilhassa değirmen meselesidir. Ankara'da evvelce ekmek yok gibi idi. Mevcut olanlar ibtidai şekilde oldukları için ihtiyaca kâfi geleliyordu. Bizim değirmen işlemeğe başladıktan sonra vaziyet değişmiştir. Değirmenin bütün makinalarını işletmek imkânı hâsıl olunca ekmeği daha ziyâde ucuzlatabileceğimizi ümit ediyoruz. İstanbul'da ekmek meselesi bir türlü halledilemiyor. Halbuki bu suretle Şehremanetinin elinde şehrin muhtaç olduğu ekmeğin hiç olmazsa yarısını temin edecek değirmen ve fırın oldu mu ekmek fiyatları tabiatıyla iner. Birçok Avrupa belediyelerinin buldukları çare bundan ibarettir.

Bu sene için Hükümet tarafından Emanete bir milyon 750 bin lira ikrazı kararlaştırıldı. Bu para ile bir parke fabrikası yapacağız.

Yenişehir'de Cumhuriyet Caddesinin sağında 20 büyük ve on küçük ev ile 14-15 dairesel bir apartman yapacağız. Yenişehir'in yollarını ve aydınlatılmasını, Ankara'nın suyunu temin edeceğiz. Samanpazarı'ndan Cebeciye giden iki kilometrelik bir anayol açacağız."⁶⁷

Haydar Bey, göreve başladığı ilk günden itibaren zamanının tamamına yakını 'büroda, kâğıtlar arasında değil, iş başında ve ekseriya sekizinci kilometredeki fabrikalarda' geçirmekteydi.⁶⁸ Onun çalışma tarzı bazılarınca bir meziyet olarak değerlendirilirken Ağaoğlu Ahmet Bey, Şehremanetinin makamında oturmamasını eleştirmektedir. Ağaoğlu'na göre;

"Şehremanetini yeni makamlarında bulmak, bir tesadüf ve hüsnü tali meselesidir. Diğer şube müdürleri ve mühendisleri de aynı halde, bunlar mütemadiyen bir yerleri gezmekte, bir yerleri dolaşmaktadırlar. ... Metotsuz, usulsüz, gelişigüzel hareket eden ve karışıklık içinde ipin ucunu kaybetmiş ve nereye yetişeceğini bilemeyen *perişan* bir müessesenin yapacağı iştir. Zaten şehrin kendisine bakıldığı zaman plansızlığın nerelere vardığı adeta gözükmektedir. Açılmış olan hiçbir cadde tam olarak tanzim edilmemiştir. Mutlak bir tarafı, yarım, bir ciheti natamam olarak bırakılmıştır. ... Çok yerde çok iş görmek manzarası vermek hakiki iş görmek değildir. Hakiki iş intizam, usul ve sebat işidir. ... Hülâsa asrî bir devletin merkezi olan bir şehrin idaresi böyle devam edip gidemez. Şehir işlerini, içinde puyan oldukları karışıklıktan kurtarmalı ve şehrin tanzim ve idaresini daha esaslı ve daha sarıh usullere rabt etmelidir. Çok yerde çok iş görmek manzarası vermek hakiki iş görmek değildir. Hakiki iş intizam, usul ve sebat işidir"⁶⁹

Haydar Bey'in yaptığı işleri takdir edenler bile Emanetin en büyük noksanın 'programsızlık'⁷⁰ olduğunda hemfikirdiler.

Haydar Bey aceleciliği ve metotsuz çalışmasına rağmen, görevde bulunduğu süre içinde Ankara'ya birçok fabrika ve yeni bir mahalle kazandırmıştı. 1926 yılı sonlarında Ankara'da değirmen, fırınlar, buz fabrikası, büyük etüv, tuğla imalathanesi, kireç ocakları, kereste fabrikası, çimento fabrikası bulunuyordu. Henüz tamamlanmayan çimento fabrikası dışında diğer bütün fabrika ve imalathaneler işlemekteydi. Emanet günde 30.000 tuğla çıkarıyordu. Kireç ocakları o zamana kadar 1.600.000 kilo kireç satmıştı. Kereste fabrikasında 1926 yılında 2.400 metre mikâp kereste

⁶⁷ "Şehremanetimizin bu seneki faaliyet programı", **HM**, 6 Mart 1926.

⁶⁸ "Ankara şehri için umumi bir muhasebe", **HM**, 5 Ekim 1926.

⁶⁹ Ağaoğlu Ahmet, "Şehremanetinde", **HM**, 1 Ağustos 1926.

⁷⁰ "Ankara şehri için umumi bir muhasebe", **HM**, 5 Ekim 1926.

işlenmişti. Buz fabrikası yazın Ankara'nın ihtiyacını karşılamıştı. Marsilya kiremidin çamurunu bulmak için üç ay çalışılmış, bu konudaki eserler ve raporlardan yararlanılmış, Bulgaristan'dan bir usta getirilmiş ve sonunda kiremit elde edilmişti. Avusturyalılar Emanetle 1.000.000 tuğla için mukavele yapmışlardı. Altmış memur evinin inşasında Emanetin imal ettiği kireç kullanılıyordu. Satış memurları siparişleri karşılamakta zorlanıyorlardı. 1927 yılında fabrikalar şehre dekoville bağlanacak ve nakliyat buhranı ortadan kalkacaktı.

Ankara'da üretimin artmasıyla fiyatlar düşmeye başlamıştı. Fırınlara faaliyete geçmesiyle birinci ekmeğin fiyatı 28 kuruştan 18,5 kuruşa düşmüştü. Alafranga kiremit 14 kuruştan satılıyordu, Emanet birkaç güne kadar 5-6 kuruşa satabilecekti. Emanet, 1925 yılında 3,50-5 kuruş arasında satılan kireci 60 paraya satıyordu. 1925 yılında peyki 33 liraya alınan tuğlayı Emanet 15 liraya veriyordu. Aracılar ve tüccarlar kazançlarını düşüren Emanetin lehinde olamazlardı. 'Onlara sorarsanız, Emanet hesabını ve kitabını bilmiyor, lakin deftere bakarsanız fabrikalar büyük hasılat-ı safiye bırakmaktadır.'

Etlik'teki kırmızı granitin ruhsatı alınmış olup 1927'de kurulacak tesisattan sonra Viyana parkesi yapılacaktı. Çimento, kireç, parke, tuğla, kiremit Ankara'nın küçük muhiti içinde imal olunabiliyordu. Maarif Vekâletinin herkesin beğendiği cephe taşları Ankara'nın civarından kesilmekteydi.

Ankara Şehremaneti kurulduğu sırada 32.000 lira olan şehrin varidatı fabrikaların hasılatıyla beraber 800.000 liraya ulaşmıştı. Hükümet o zamana kadar Emanete 4.000.000 lira vermişti. Bu paranın yalnız 92.000 lirası henüz tediye olunmamıştı. Fabrikaların tamamı, bir kat ve iki katlı 149 ev ve 60 memur evi, Emanetin şehrin ihtiyaçlarıyla ilgili diğer harcamaları bu parayla yapılmıştı. Sadece su masrafı 60.000 lirayı aşıyordu. Yeni şehre getirilmiş olan su 20 Ekim 1926'da bütün şehre dağıtılacaktı.

Elektrik geçici olarak gündüzleri fabrikaları işletip geceleri Çankaya'ya kadar şehri ve şehir dışını aydınlatmaktaydı. Asıl şehir elektriği Yeni şehirde inşa edilmekte olan yeni santralden verilecek ve eski santral yalnız fabrikalar için çalışacaktı. İstasyondan Meclise kadar devam eden parke cadde bir mevsimde, otel binası dört mevsimde inşa olunmuştu.

Emanet bütçe tecrübesinden mahrum olmanın zararlarını gördü. Bazen taahhütlerini ödemekte büyük müşkülât çekti. Emanet mutlaka borçlarını süratle tasfiye etmek ve bundan sonraki teşebbüslerinde tediye imkânını ilk şart olarak düşünmek mecburiyetindeydi. Haydar Bey'in beyanına göre, Emanetin şimdiye kadar alacakları dışında tahakkuk eden borcu 150.000 lira

civarındaydı. Emanet borçlarını ödeyebilmek için sahip olduğu arsaları satılığa çıkarmıştı. Haydar Bey, 1927 yılında inşaatçılıktan belediyeçiliğe geçmeğe karar vermişti. Yani Emanet artık ev inşa etmeyecek; yol, hal ve mezbaha gibi işlerle uğraşacaktı.⁷¹

8-Haydar Bey'in Görevden Ayrılması

Haydar Bey, 25 Kasım 1926 Perşembe günü Şahane pınardan getirilen suyun tesisatının açılış törenini yaptıktan sonra "Emanete gelmiş ve burada on altıya kadar meşgul olduktan sonra istifanamesini yazarak Dâhiliye Vekâletine takdim etmiştir."⁷² Haydar Bey de selefi Mehmet Ali Bey gibi sağlık sebeplerini ileri sürerek 27 Kasım 1926 tarihinden itibaren Ankara Şehremliliği görevinden istifa ediyordu. Onun yerine Nafia Genel Müdürü Asaf (İlbay) Bey tayin edilmiştir.⁷³ Gazi Mustafa Kemal'in isteğiyle İstanbul'da boş bulunan üç mebusluktan birine Haydar Bey seçildi. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, 18 Aralık 1926 tarihinde mebusların Teftiş Heyeti mazbatasını Başbakanlığa gönderdi.⁷⁴

Falih Rıfki (Atay), Şehremlinin istifasının ardından Ankara'daki imar faaliyetlerini değerlendirdiği yazısında, Haydar Bey'in İstanbul ve Ankara'da güzel hatıralar bırakmış faal bir şahsiyet olduğunu vurguladıktan sonra onun çalışma metoduyla ilgili eleştirilerde bulundu. Şehremanetine atandığında Haydar Bey'i zor bir görev bekliyordu. Öncelikle, dar bütçe imkânlarıyla şehrin mesken, su, lağım ve elektrik ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu. Yeniden kurulacak şehirde, 'bir toz ve çamur deryasından müşkülpesent Cumhuriyet idaresinin' beklentilerini karşılayacak bayındır bir devlet merkezi ortaya çıkarmak kolay iş değildi. Ankara'da kaldırım taşı yontabilecek bir tek usta yoktu. 'Hiçbir şey hazır değil, fakat her şey müstacel idi. Sonra Ankara şehircilikte ilk tecrübemiz olacaktı.' Haydar Bey, bu imkânsızlıklar içerisinde devlet merkezini bayındır hale getirmek için

⁷¹ "Ankara şehri için umumi bir muhasebe", **HM**, 5 Ekim 1926.

⁷² "Haydar Bey saat on yedide eski Belediye dairesi salonuna gelerek o dairedeki memurlara ve bilahare şimdiki Emanet dairesine gelerek diğer memurlara veda etmiştir. Haydar Bey memurlara istifasından bahsederek kendilerine karşı vaki olmuş bir kusuru varsa bunu hoş görmelerini, Cumhuriyete sadık kalmalarını tavsiye ederek daireden ayrılmıştır." "Ankara'mızın su ihtiyacının halline doğru", **HM**, 26 Kasım 1926.

⁷³ "Yeni Şehremlimiz", **HM**, 26 Teşrinisani 1926.

⁷⁴ **BCA**, 030.10-74-485-14. "Haydar Bey Büyük Gazi'nin teveccüh ve teklifiyle mebus olmak suretiyle belediye idare hizmetinden çekildi.", Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, s. 967. Haydar Bey'in, boş bulunan mebusluklardan birisi için Halk Fırkası tarafından aday gösterileceği için görevinden istifa ettiği haberi bir hafta önce yayılmaya başlamışsa da bu haber yalanlanmıştı. "Şehremlimiz Haydar Bey'in istifa ettiği haberi doğru değildir", **HM**, 23 Kasım, 1926.

gececi gündüzlü çalışmakla birlikte bunları bir plan ve program dâhilinde yürütememişti. Falih Rıfkı, Haydar Bey'in çalışma metodundaki yetersizlikleri şöyle özetlemekteydi:

“Belli başlı mütehasıslarla işe başlamamak, elindeki bütçeye ve Hükümetin vaadine nazaran tam bir plan ve program vücuda getirip bu plan ve programı hükümete tasvip ettirerek metot ve intizam ile tatbik etmemek! Eğer böyle olsaydı göze çarpan muvaffakiyetsizliklerden Haydar Bey değil gelen bütçemizin darlığı mesul olacaktı. Sonra nice bizi tamamen memnun etse bile sarf olunan mesainin ve paranın azami mahsulünü aldığımızı kanaat edecekti. Haydar Bey her ihtiyaca, her derde çare bulmağa uğraşarak dağıldı dağıldı azim bir tediye buhranı içinde başlanmış işlerin birçoğunu yarım ve noksan bırakmağa mecbur kaldı. Etrafında bir emniyetsizlik ve hoşnutsuzluk havası peyda oldu ve mevkiini terk etti.”⁷⁵

C-Şehremini Asaf (İlbay) Bey

Haydar Bey'in istifası üzerine, Bayındırlık Genel Müdürü (Nafia Müdür-i Umumisi) mühendis Asaf (İlbay) Bey Dâhiliye Vekâletince Ankara Şehremanetine (27 Kasım 1926-30 Ekim 1928) atanarak⁷⁶ 27 Aralık 1926 Cumartesi günü görevine başladı.⁷⁷ Öğleden önce Şehremanetine gelen Asaf Bey, burada Belediye memurlarının tebriklerini kabul ederken onlara, ‘çalışmak için bu mevkie geldiğini, elbirliğiyle çalışılacağını, Ankara'nın merkez-i hükümet olması hasebiyle ünranın hadd-ı gayesine vusulü lüzumunu izâh ederek hiçbir memurun mevki ve vazifesi için, ta ki cezayı müstelzim bir hal hadis oluncaya kadar, endişeye düşmemesini beyan etmiştir.’ Aynı gün Dâhiliye Vekili Cemil Bey, Vali Atıf Bey ve birçok milletvekili yeni şehreminini makamında ziyaret ettiler.⁷⁸

Asıl mesleği Yüksek Su Mühendisi olan Süleyman Asaf (İlbay) 1882 yılında Selanik'te doğmuştu. Ortaöğrenimini Selanik Askeri Rüştiyesinde, Yükseköğrenimini ise Hendese-i Mülkiye'de yapmıştı. Devlet memurluğu sırasında çeşitli bayındırlık hizmetlerinin yanı sıra bir ara Halep Belediye

⁷⁵ Falih Rıfkı, “*Bir Tebeddül*”, **HM**, 26 Kasım 1926.

⁷⁶ **BCA**, 30.11-29-41-11. “Haydar Bey'in istifasına binaen inhilal eden şehremanetimize Nafia Müdür-i Umumisi mühendis Asaf Bey'in tayini dün akşam Dâhiliye Vekâletinden Başvekâlete inha edilmiştir. Asaf Bey kıymetli mühendislerimizdendir. Nafia Müdüriyet-i Umumiyesindeki muvaffakiyetli hidematıyla bu mevkie gelen yeni şehreminimizi tebrik eder ve Ankara'nın imarı hususunda kendisinden büyük ümitler beklediğimizi memnuniyetle ifade etmek isteriz.”, “*Yeni Şehreminimiz*”, **HM**, 26 Teşrinisani 1926.

⁷⁷ “*Yeni Şehreminimiz dün işe başladı*”, **HM**, 28 Teşrinisani 1926.

⁷⁸ “*Yeni Şehreminimiz dün işe başladı*”, **HM**, 28 Teşrinisani 1926.

Başkanlığında da bulunmuştu. 1915-1916 yıllarında Halep Belediye Başkanlığı sırasında, aynı zamanda Dördüncü Ordu fahri başmühendisliğini de üstlenen Asaf Bey, Sina çölünün şose ve su işlerinin düzenlenmesinde büyük yararlıklar göstermişti.⁷⁹ Haydar Bey'den sonra Ankara'ya yine belediye ve bayındırlık işlerinde tecrübeli yeni bir Şehremini atanmış oluyordu.

Asaf Bey döneminde Şehremini muavinliklerine sırayla üç atama yapıldığı görülmektedir. Ankara Şehremaneti muavini Mustafa Nizameddin Bey'in istifasıyla, 27 Aralık 1926 tarihinde yerine Bitlis eski Valisi Halit Bey tayin edilmiştir.⁸⁰ 1 Ağustos 1927 tarihinde ise Ankara Şehremaneti muavinliğine Büyükkada Belediye Dairesi Müdürü Ali Haydar Bey'in atandığı anlaşılmaktadır.⁸¹ 5 Ocak 1927 tarihli kararnameyle Ankara Şehremaneti Hesap İşleri Müdürlüğüne Bursa Vilayeti Defterdarı Mustafa Bey tayin oldu.⁸² Aynı tarihte Şehremanetince verilen bir ilanda, sınavla üç bin kuruş maaşlı Belediye Zabıta Komiseri alınacağı duyurulmuştu.⁸³

1-Asaf Bey'in Avrupa Gezisi ve Şehrin İmarı

Şehremini Asaf Bey, modern Ankara'nın kurulmasında planlı büyüme ve yapılaşmaya öncelik vermiştir.⁸⁴ Ankara'nın imar planıyla ilgili görüşmelerde bulunmak amacıyla Avrupa'ya bir heyet gönderilmesi uygun görülmüştü. 16 Mart 1927 tarihli kararnameyle Şehremini Asaf Bey'le birlikte Avrupa'ya gidecek olan Belediye Genel Meclis üyelerinden Ziya ve Hayrullah Beylerle Emanet Fen İşleri Genel Müdürü Hayri Bey'e siyasi pasaport verilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁵ Şehremaneti heyeti, iki aya yakın süren (Mart-Mayıs 1927) Avrupa gezisinde İsviçre, Berlin ve Paris'te şehircilik uzmanları ve bazı belediye başkanlarıyla görüşmelerde bulunmuşlardır. Heyet, Berlin'de önce tanınmış mimarlardan Prof. Ludwig Hoffmann'la görüşmüştür. Profesör Hoffmann, yaşlılığından dolayı Ankara'ya gidemeyeceğini ileri sürerek heyete, Berlin Yüksek Mühendis Okulu'ndan Prof. M. Jansen ile Prof. M. Brix'ı tavsiye etmiştir. Şehremaneti heyeti Berlin'de Prof. M. Jansen ve Prof. M. Brix'le birer sözleşme imzalamıştır. Paris ve civarındaki şehirlerde yaptığı eserlerle tanınmakta

⁷⁹ "Yeni Şehreminimiz", **HM**, 27 Teşrinisani 1926.

⁸⁰ **BCA**, 30.11.1-29-44-4.

⁸¹ **BCA**, 30.10-20-117-10.

⁸² **BCA**, 30.11.1-29-45-9.

⁸³ "Ankara Şehremanetinden", **HM**, 5 Kânunusani 1927.

⁸⁴ Cengizkan, **a.g.e.**, s.27.

⁸⁵ **BCA**, 30.18.1.1-23-16-19.

olan Fransız mimar L. Jausseley'le de Ankara'nın imar planına katılacağına dair söz vermişti.⁸⁶

Şehremaneti heyeti, 16 Mayıs 1927 günü Ankara'ya döndüğünde Şehremini Asaf Bey, yaptığı ilk açıklamada şehircilik uzmanlarıyla yapılan müzakereler sonucu varılan kararı şöyle özetlemiştir:

“Anadolu'nun göbeğinde tekamülât ve terakkiyat-ı hâzıranın enmüzece olacak yeni bir şehir planı bir veya bir iki mütehasısın kudretine terk edilemez. Muhtelif memleketlerde muhtelif milletlere mensup en yüksek mütehasıslardan üç dört zata ayrı ayrı yaptırılacak plânların yine onlar kadar yüksek bir jüri heyeti tarafından tetkik ve münasibi tefrik edilmek lazımdır. Ankara'nın planını vücuda getirmeği kabul eden mütehasıslar, tetkikat-ı ibtidâiyi yaptıktan sonra iş için lazım gelen ücrete dair tekliflerini bildirerek gideceklerdir. Hedefimiz çok müşkül olan kati planı ve programı itiraz edilemeyecek ve âtinin halledemeyeceği müşkülata meydan vermeyecek bir surette tanzim ve tespit etmektir.”⁸⁷

Şehremini Asaf Bey, 25 Mayıs'ta Belediye Genel Meclisi toplantısında bu konudaki kararını tekrarlamıştı. Şehrin planının tek bir uzmana sipariş edilmesinin uygun olmayacağı görüşünden hareketle, ‘birkaç mütehasısı Ankara'ya celb ederek tetkikat yaptırmayı’ uygun görmüştü. Ankara'da ilk incelemelerini yapacak olan iki Alman uzmanın harcırahları bir gün önce kendilerine gönderilmişti. Bunların hazırlayacakları planlar arasından jürinin seçeceği plan uygulamaya konulacaktı.⁸⁸

1927 Haziran'ında Ankara'ya gelen iki Alman uzman Prof. M. Jansen ve Prof. M. Brix, yaptıkları incelemelerin sonucunu Başbakan İsmet Paşa ve Dâhiliye Vekiline sunmuşlardı. Alman uzmanlar, “yaptığımız binaların umumiyetle iyi addolunabileceklerini söylemekle beraber, heyet-i mecmuadaki ahenksizliği tenkit etmekte ve küçük evkaf binalarının yanında muazzam Ziraat Bankasının teşkil ettiği nahoş manzarayı’ ahenksizliğe bir kanıt olarak göstermekteydiler. Falih Rıfki (Atay), Ankaralıların da baştan itibaren bu ahenksizliğin farkında olduklarını belirterek bu eleştiriye katılmaktaydı.⁸⁹ Buna rağmen uzmanlar Ankara'nın, dünyanın en güzel ve modern şehrini kurmaya müsait bütün özelliklere sahip olduğunu

⁸⁶ **Ankara Şehrini Profesör M. Jausseley, Jansen ve Brix taraflarından Yapılan Plan ve Projelerine ait İzahnameler**, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1929, s. 3-4. Cengizkan, a.g.e, s.8. Mehmet Sarioğlu, “Ankara” Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945), Kültür Bakanlığı Yay., (t.y.). s. 52-53.

⁸⁷ “Şehreminimiz dün Avrupa'dan avdet etti”, **HM**, 17 Mayıs 1927.

⁸⁸ “Cemiyet-i Umumiye-i Belediye İctimâa başladı”, **HM**, 26 Mayıs 1927.

⁸⁹ Falih Rıfki, “Ankara ve Mütehasıslar”, **HM**, 17 Haziran 1927.

düşünüyordular. Kısa bir süre içinde Ankara'da 'bütün orijinalliğini muhafaza etmek şartıyla' güzel bir şehir kurulabileceğine inanıyorlardı. Uzmanlar hazırlayacakları proje taslağıyla raporlarını Ankara'ya gönderdikten sonra, asıl plan ancak bir yıl içinde hazırlanabilecekti. Şehremaneti bir sene zarfındaki faaliyetlerini geçici proje çerçevesinde düzenleyebilecekti. Diğer taraftan Fransa şehircilik uzmanlarından mimar L. Jausseley de ayrı bir plan hazırlamaktaydı. Bu planlar Ankara'ya ulaştıktan sonra oluşturulacak bir jüri heyeti tarafından değerlendirilecekti.⁹⁰ Şehir planı çalışmaları sürerken 1928 yılı başında imar işlerine bakmak üzere bir komisyon kurulmuştu. Komisyon, Fen müşaviri Fuat Bey'le iki yabancı uzmandan oluşuyordu. Bu sırada Harita Umum Müdürlüğü, Ankara şehir haritasını tamamlamaya çalışıyordu. Şehremanetinin münasebette bulunduğu yabancı uzmanlar planlarını hazırlarken bu haritalardan yararlanacaklardı. 1928 Şubat'ında şehrin Cebeçi'den itibaren Yenişehir dâhil olmak üzere Kavaklıdere'ye kadar olan bölümünün haritası tamamlanmıştı. Şehremaneti bu haritaları çoğaltıp yabancı uzmanlara gönderecekti.⁹¹

Prof. M. Jansen, 1928 Ekim'inde Şehremanetine önce bir mektupla kroki göndererek Ankara istasyonu ve çevresinin planlanmasıyla ilgili görüşlerini bildirdi. Ardından 'eski şehrin imar ve terakki imkânlarıyla' Yeni şehrin planıyla ilgili bir rapor gönderdi. Şehremini Asaf Bey bunları hemen Başbakanlığa ilettili.⁹² Planların tamamı Asaf Bey'in görevden ayrılmasından sonra Aralık 1928 tarihinde Ankara'ya ulaştırılmıştır.⁹³

Asaf Bey, şehir planının hazırlanmasına öncülük ederken Şehremanetinin daha ziyade belediyeceliğe yönelmesi gerektiğini savunuyordu. Bu konuda bazı çalışmalar da başlatılmıştı. 1927 yılı sonunda Dâhiliye Vekâlet'inin hazırladığı bir proje Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmişti. Buna göre, Ankara'da Yüksek İmar Komisyonu kuruluyordu. Nafia, Dâhiliye ve Sıhhiye Vekâleti murahhaslarından oluşacak Komisyonda yabancı uzmanların da katılacağı bir icra komitesi bulunacaktı. Kanalizasyon, yollar, stadyum, milli tiyatro gibi bütün imar işleri bu komisyona bırakılacaktı. Şehremaneti ise yalnız belediye işleriyle uğraşacaktı.⁹⁴ Nihayet 28 Mayıs 1928 tarihinde 1351 sayılı kanunla Ankara Şehri İmar Müdürlüğü kurulması

⁹⁰ "Şehrimizin planları yapıyor", **HM**, 15 Haziran 1927.

⁹¹ "Ankara Şehrinin şekl-i müstakbel planı", **HM**, 17 Şubat 1928.

⁹² **BCA**, 15.10.28. **BCA**, 30.10-146-46-16. **BCA**, 30.10-122-866-15.

⁹³ **Ankara Şehrinin Profesör M. Jausseley, Jansen ve Brix taraflarından Yapılan Plan ve Projelerine ait İzahnameler**, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1929, s.4.

⁹⁴ "Ankara'nın imar işleri bir komisyon tarafından idare edilecektir", **HM**, 31 Kânunuevvel 1927.

kararlaştırıldı.⁹⁵ Müdür Dâhiliye Vekilinin teklifi, Bakanlar Kurulunun kararı ve Cumhurbaşkanının onayıyla tayin edilecekti. İdare heyeti üyeleri Bakanlar Kurulunca seçilecekti.⁹⁶ Kanunla Ankara şehrinin imarına ait görevler yeni kurulacak İmar Müdürlüğü'ne devredilecekti. Ankara İmar Müdürlüğü'nün faaliyete geçmesinden sonra Şehremaneti "münhasıran vazife-i belediye ile iştigal edecekti."⁹⁷ Ankara İmar Müdürlüğü, Asaf Bey'in görevden ayrılmasından sonra 1929 yılında faaliyete geçebilmiştir.

2-Belediye Genel Meclis Toplantıları ve Şehremaneti Fabrikaları

1927 Yılı'nın başında Ankara'da Belediye Genel Meclisi üyeliği için yapılan seçim 16 Ocak günü sonuçlandı.⁹⁸ Seçimi Cumhuriyet Halk Fırkası adayları kazanmışlardı. Seçilen üyelerin mazbataları Dâhiliye Vekâletine gönderilecekti. Dahiliye Vekâlet'inin Şehremaneti'ne yapacağı tebliğden sonra aşağıdaki isimler Belediye Genel Meclis toplantısına davet edileceklerdi: Cumhuriyet Halk Fırkası Başkâtibi Ziya, Mühendis İsmail Hakkı, Doktor Hikmet, Mühendis Akif, İş Bankası Genel Sekreteri Hamid, Hakimiyet-i Milliye gazetesi Yazı işleri Müdürü Naşit Hakkı, İnşaat İşletme Müdüriyetinde muhasebeci Naim, Mühendis Cemal, Emlak Bankası İdare Meclisi azasından Hayrullah, Avukat Mümtaz, Ademzade Ahmet, İş Bankası Merkez Müdürü Fethi, Bulgurluzade Rıfat, Mühendis Cemal Hidayet, Hanifzade Ahmet, Serattarzade Rasim, Çubukcuzade Hüseyin Avni, Mihçızade Halit Ferit, Abdizade Hilmi, Cumhuriyet Halk Fırkası muhasebecisi İskender, Tahsildarzade Osman, Eczacı Hüseyin Hüsnü, Dava Vekili Selahaddin ve Cumhuriyet gazetesi muhabiri Bilal.⁹⁹

Belediye Genel Meclisi, yeni seçilen 22 üyenin katılımıyla 1927 yılının ikinci devre çalışmalarına 25 Mayıs'ta yaptığı toplantıyla başladı. Toplantıda Naim ve Bulgurluzade Rıfat Beyler Başkan vekilliğine seçildiler. Ardından Encümen üyeleri belirlendi: *Nafîa Encümeni*: Mühendis Akif, Mühendis Cemal, Mühendis İsmail Hakkı, Mühendis Cemal Hidayet, Doktor Hikmet, Hâkimiyet-i Milliye Yazı işleri Müdürü Naşit Hakkı, Halk Fırkası Başkâtibi

⁹⁵ Seyyah Kandemir, **Ankara Vilayeti**, Ankara, 1932, s.141.

⁹⁶ "Ankara'nın imarı ve temlik kanunları kabul edildi.", **HM**, 25 Mayıs 1928.

⁹⁷ **BCA**, 030.10/125.889.11.

⁹⁸ "Cemiyet-i Belediye İntihabı bitti", **HM**, 17 Kânunusani 1927.

⁹⁹ "Cemiyet-i Umumiye-i Belediye İntihab Reylerinin Tasnifi Hitam Buldu", **HM**, 19 Kânunusani 1927. Daha sonraki günlerde, CHF Belediye Genel Meclis üyeleri arasında bir "firka grubu" oluşturmuşlardı. Ziya ve İskender Beyler Başkan vekilliklerine, Doktor Hikmet, Mühendis İsmail Hakkı, Naşit Hakkı, Mümtaz ve Hanifzade Ahmet Beyler de idare heyeti üyeliklerine seçilmişlerdi. "Cemiyet-i Belediyede Firka Grubu", **HM**, 14 Şubat 1927.

Ziya Beyler. *Bütçe Encümeni*: Naim, Emlak Bankası İdare Meclisi üyelerinden Hayrullah, Halk Fırkası muhasebecisi İskender, Ankara-Sivas hattı Fen Heyeti Müdürü Mühendis Akif, Halk Fırkası Başkâtibi Ziya, İş Bankası Genel Sekreteri Hamid ve Bulgurluzade Rıfat Beyler. *Sıhhiye Encümeni*: Doktor Hikmet, Mühendis İsmail Hakkı, Eczacı Hüseyin Hüsnü, Mihçızade Halit Ferit ve Avukat Mümtaz Beyler. *İdare Encümeni*: Naşit Hakkı, Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Bilal, Tahsildarzade Osman Beyler. *Tarife ve Kavanin Encümeni*: Serattarzade Rasim, Avukat Mümtaz, Avukat Selahaddin, Eczacı Hüseyin Hüsnü, Mihçızade Halit Ferit Beyler. *Tetkik-i Hesap Encümeni*: Çubukcuzade Hüseyin Avni, İş Bankası Merkez Müdürü Fethi, Abdizade Hilmi, Hanifzade Ahmet, Ademzade Ahmet Beyler.¹⁰⁰

Belediye Genel Meclisi üç ay aradan sonra yılın ikinci devre çalışmaları için 5 Ekim 1927 günü Şehremini Asaf Bey'in başkanlığında toplandı. Asaf Bey'in açıklamasın göre, geçen üç ay içinde (Temmuz, Ağustos, Eylül) Şehremaneti, başta şehrin su işleri olmak üzere Çankaya Caddesinin inşasıyla meşgul olmuştu. Ankara'nın su ihtiyacının karşılanabilmesi için Kusunlar vadisinde başlayan çalışmalar sürmekteydi. Çankaya yolu Kavaklıdere'ye kadar tamamlanmıştı. Ayrıca, Yeni şehirde birkaç yola başlanmıştı. Çimento fabrikası bir sermayedar gruba ihale edilerek ihale şartları Dâhiliye Vekâletinin onayına sunulmuştu. Şehirde yapılacak olan sıhhi ve fennî bir mezbahanın projeleri hazırlanılmaktaydı. Şehremaneti, bir hal inşası için müteahhitlerle görüşmelerde bulunmaktaydı. Asaf Bey'in bu açıklamalarından sonra Başkanvekilleri ve Encümen üyeleri seçimi yapıldı. Başkanvekilliklerine Naim ve Mümtaz; *İdare Encümenine* Naşit Hakkı, Bilal ve Osman; *Bütçe Encümenine* Akif, İskender, Ziyaeddin, Hayrullah, Hamid, Naim ve Cemal Hidayet; *Tetkik-i Hesabat Encümenine* Hüseyin Avni, İskender, Hilmi, Hanifzade Ahmet ve Adamzade Ahmet; *Tarife ve Kavanin Encümenine* Rasim, Mümtaz, Selahattin, Ziyaeddin ve Tefvik; *Sıhhiye Encümenine* Doktor Hikmet, Mühendis İsmail Hakkı, Emlak Bankası muhasebecisi Ziya, Hayrullah ve Bilal; *Nafia Encümenine* Mühendis Akif, Cemal, Cemal Hidayet, Naşit Hakkı ve Doktor Hikmet Beyler seçildiler. Üyelerden milletvekilliklerine seçilen Eczacı Hüseyin Hüsnü ve Halit Ferit Beylerin istifaları okunarak mebusluğa seçilmeleri dolayısıyla tebrik edilmelerine karar verildi.¹⁰¹

¹⁰⁰ "Cemiyeti Umumiye-i Belediye", **HM**, 6 Mayıs 1927.

¹⁰¹ "Cemiyet-i Belediye", **HM**, 6 Teşrinievvel 1927. Ziya Bey'in Emlak Bankası İstanbul şubesi müdürlüğüne atanması üzerine, Belediye Genel Meclisi 26 Şubat 1928 tarihli

Belediye Genel Meclisinin 7 Mayıs 1928 tarihli toplantısında Belediye Encümen seçimleri yapıldı. Başkanvekilliklerine Mümtaz ve İskender; *Bütçe Encümenine* Ziya, Akif İskender, Hayrullah, Cemal Hidayet, Hamid, Tevfik Beyler; *Sıhhiye Encümenine* Doktor Hikmet, İsmail Hakkı, Hayrullah, Bilal, Naim Beyler; *Nafia Encümenine* Akif, Cemal Hidayet, İsmail Hakkı, Halim, doktor Hikmet, Bilal Beyler; *Tedkik-i Hesabat Encümenine* Hüseyin Avni, İskender, Hilmi, Hanıfzade Ahmet, Ademzade Ahmet Beyler; *Tarife ve Kavanin Encümenine* Serattarzade Rasim, Mümtaz, Ziya, Selahaddin, Baha Beyler; *İdare Encümenine* Bilal, Tahsildarzade Osman Beyler seçildiler.¹⁰²

6 Şubat 1927 tarihli Belediye Genel Meclisi toplantısında Şehremanetine ait fabrikaların satışı gündeme geldi. Şehremaneti'nin teklifinde, 'Emanet müessesat-ı hususiyesinden bulunan çimento, un, elektrik, tuğla, kereste, kireç ve buz fabrikalarının bir senelik bilançolarının tetkikinde fabrikaların sarf edilen sermayenin faizini temin edebilmesi şöyle dursun bilakis zararlar kapandı. Bu gibi müessesatın ancak ticari bir zihniyetle her türlü kuyuttan azade olarak işletilmesi lazım geleceğine binaen bunların münasip şeraitle taliplerine ihalesi münasip görülmüştür'. Teklifin okunmasının ardından Asaf Bey yaptığı açıklamada, çimento fabrikasının dışında diğerlerinin faaliyet halinde olduğunu 'emanetin bunları şimdiye kadar mülhak bir bütçe ile idare ettiğini ve fakat on bir aylık bilançonun bu işin tamamen zararlar kapandığını gösterdiğini söylemiştir.' Belirlenen dört esas dairesinde Şehremaneti makamına yetki verilmesini istemiştir. Tartışmaların ardından Belediye Genel Meclisi tarafından Şehremanetine yetki verilmesi kabul edilmiştir. Emanet bu fabrikaların talipleri ile yapacağı sözleşmeyi Belediye Meclisine sunacaktı.¹⁰³ Bu karar kabul edilmiş olacak ki, çok geçmeden çimento, tuğla, kereste, buz ve kireç fabrikalarının iki ay sonunda icara verileceği duyuruldu.¹⁰⁴ Falih Rıfkı (Atay) bir makalesinde, 'Emanete zarar veren fabrikaların' uygun şartlarla kiraya verilerek şirketler tarafından işletilmelerini savunmuştur.¹⁰⁵ Konu, Maliye Vekâletinin bir yazısı üzerine Bakanlar Kurulunda da görüşülerek 14 Mart 1928 tarihinde karara bağlanacaktı. Maliye Vekâletinin yazısında, "*Bir milyon lirayı müteceviz borcu bulunan Ankara Şehremanetinin birçok para sarfiyla vücuda getirilen iktisadi tesisatın idaresini temin edeceği bilhassa memleketin vezaif-i sıhhiye ve belediyesinin haleldar olacağı cihetle acil bir*

toplantısında Ticaret Odası başkâtibi Bahaddin Beyin davet edilmesi kararlaştırılmıştır. "*Cemiyet-i Belediye*", **HM**, 27 Şubat 1928.

¹⁰² "*Cemiyet-i Belediye*", **HM**, 8 Mayıs 1928.

¹⁰³ "*Cemiyet-i Umumiye-i Belediyenin Dünkü İctimai*", **HM**, 7 Şubat 1927.

¹⁰⁴ "*Ankara Şehremanetinden*", **HM**, 11 Şubat 1927. "*Kiralık fabrika*", **HM**, 28 Mart 1927.

¹⁰⁵ Falih Rıfkı, "*Emanetten Beklediklerimiz*", **HM**, 15 Temmuz 1927.

muavenete ihtiyacı olan Emanetin, memleketin imar ve inkişafı maksadıyla inşa ettirdiği un, çimento, tuğla, kireç, elektrik fabrikalarıyla su tesisatının kanun-ı mahsusuna tevfikan tesis edilecek şirketler marifetiyle işletmesinin münasip görüldüğü"¹⁰⁶ ifade ediliyordu.

Haydar Bey tarafından temeli atılmış olan 'Sekizinci kilometredeki' Çimento fabrikası, 1926 yılında tamamlanmasına rağmen Şehremaneti'nin maddi imkânsızlıkları ve uzmanların temin edilememesi sebebiyle faaliyete geçirilememişti. Asaf Bey'in göreve gelmesinden sonra Şehremaneti, Fransız mühendis Ferdinand Grou ile yaptığı mukavele sonucu fabrikanın işletmesini, bu maksatla kurulan *Ankara Çimentoları Türk Anonim Şirketi* 'ne bıraktı. Mukavele, Bakanlar Kurulu'nun 16 Mayıs 1928 tarihli kararnamesiyle tasvip edilmiştir.¹⁰⁷ Fabrika, şirketin bütün eksikliklerini tamamlamasının ardından 2 Şubat 1928 günü resmi bir törenle açıldı. Törene Şehremini Asaf Bey'le birlikte TBMM Başkanvekili Trabzon mebusu Hasan (Saka), İktisat Vekili Rahmi, Meclis İdare Reisi Mahmut (Soydan), İş Bankası Genel Müdürü Celal (Bayar) Bey'le birlikte fabrika yöneticileri ve birçok davetli katılmıştı. Şehremini Asaf Bey, yerli müteahhidler tarafından yapılan binanın makine teçhizatının Gruber fabrikası tarafından sağlandığını söyledi. Günde dört ton çimento imal edecek olan fabrika, donanımının genişletilmesi halinde Ankara dışına da ürün gönderebilecekti. Asaf Bey'in sözlerinin ardından açılış gerçekleştirildi:

"Geçen sene çimentonun beher torbası 3 ila 3,5 liraya kadar satıldığı ve ekseriya İstanbul'dan gelen çimentonun vagona un çuvalı gibi kapışıldığı der-hatır edilirse bu fabrikanın işletmesindeki menfaat suhuletle anlaşılır. Ankara'da Barvet Şirketi ve Evkaf Oteli işletme şirketini teşkil ve bu defa çimento fabrikasını işletmek suretiyle Fransız ve Belçika sermayesini memleketimize getiren ve bu suretle bir iş adamı olduğunu eserleriyle ispat eden Mühendis Grou'ya teşekkür etmeği vazife addederken fabrikanın müessisi olan muhterem selefim Haydar Beyefendiyi hürmetle yad eder ve fabrikanın ilk torbasının ne suretle dolduğunu temaşaya hüzzâr-ı kiramı davet eylerim."¹⁰⁸

Şehremaneti müteahhit ve şirketlere kiraladığı bütün fabrikalardan taahhüt edilen parayı alamamıştı. Müteahhit Mustafa Fehmi Bey, kiraladığı kireç ocakları ile tuğla fabrikasını işletemediğinden Emanete vermesi gereken parayı ödeyememişti. Bunun üzerine Belediye Genel Meclisi,

¹⁰⁶ BCA,030.18.01/28.16.15.

¹⁰⁷ BCA, 30.18.1.1-29-32-9.

¹⁰⁸ "Çimento Fabrikası dün küşad edildi.", **HM**, 3 Şubat 1928.

Emanetin menfaatlerinin takibine ve Mustafa Fehmi Bey'le yapılan mukavelenin feshine karar vermiştir.¹⁰⁹

3-Şehrin Elektrik ve Su İşleri

Asaf Bey döneminde Ankara'nın elektrik ve havagazı işleri Türk Elektrik ve Havagazı Şirketine verildi. Santral fabrikasının temeli 11 Mayıs 1928'de günümüzde Demirtepe olarak anılan bölgede (Yenişehir'de Ankara-Sivas depoları arasındaki sahada) atıldı. Törenin açılış konuşmalarını Şehremaneti Asaf Bey'le şirketin yönetim kurulu başkanı yaptılar.¹¹⁰ Elektrik ve Havagazı fabrikası 1928 yılı sonunda tamamlanarak hizmete başladı.¹¹¹

Ankara'nın su ihtiyacı nüfusa bağlı olarak her geçen yıl artmaktaydı. Şehremaneti döneminde su sorunu bütün çabalara rağmen kesin olarak çözümlenememiştir. Yüksek su mühendisi olan Asaf Bey de Ankara'nın su ihtiyacının karşılanabilmesi için önemli çalışmalarda bulundu. Haydar Bey döneminde Cebeci'ye kadar getirilen Şahane pınar suyunun yeni ve eski şehirlerin her sokağına akıtılması işi, 1927 yılının başında yapılan sözleşmeyle bir şirkete bırakıldı. Şirket, Avrupa'dan getireceği demir borularla su tesisatını üç ay içinde tamamlayacaktı.¹¹² Avrupa'dan sipariş edilen boruların gecikmesi sebebiyle su tesisatı planlandığı tarihte tamamlanamadı. Boruların mayıs ayının sonlarına doğru İstanbul'a getirilmesi üzerine çalışmalara yeniden başlandı. Boruların döşenmesiyle Gazi Köşkü suya kavuşacaktı.¹¹³

Ankara'da 1925-1926 yıllarında yaşanan susuzluk 1927 ve 1928 yazlarında daha da artmıştı. Asaf Bey'in, 1927 yılı Kasım'ında göreve başladığı günlerde Ankara'da 'fasıllı yağmurlar yağdığı halde' su sıkıntısı sürmekteydi. Ankara'nın suyu Elmadağ ve Hanımpınarı kaynaklarından karşılanmaktaydı. Asaf Bey'in açıklamasına göre, Hanımpınarı ancak 25 bin nüfusa yetecek kadardı. Ankara devlet merkezi olmadan önce şehrin nüfusu 25 binden fazla olmamıştı. Merkez olduktan sonra nüfus birdenbire artarak 1928'de 75 bine ulaştı. 1925- 1926 yıllarında yaz mevsimlerinde yaşanan susuzluk karşısında Şehremini Haydar Bey, Kayaş vadisi ve Hanımpınarı'ndan su getirmeye çalışmıştı. 1928 Yılında yaşanan kuraklık

¹⁰⁹ "Cemiyet-i Belediye", **HM**, 27 Şubat 1928.

¹¹⁰ "Elektrik ve Havagazı Şirketi Santral Fabrikasının temel atma merasimi", **HM**, 12 Mayıs 1928.

¹¹¹ "Elektrik Santrali binası ikmal edildi", **HM**, 11 Teşrinievvel 1928.

¹¹² "Şehrimiz Suları", **HM**, 5 Ocak 1927.

¹¹³ "Cemiyet-i Umumiye-i Belediye", **HM**, 26 Mayıs 1927.

Ankara'yı olumsuz etkiledi. Asaf Bey'in ifadesiyle, "*İçinde yaşadığımız 1928 senesi dahi en kurak senelerden sayılır. İşte biz de bu sene bu menbain tamamen kurumuş olduğuna şahit olduk*" demektedir.

Asaf Bey döneminde hazırlanan bir projeyle, Elmadağ havzası sularının toplandığı Kusunlar vadisinden Ankara'ya su getirilmeye çalışıldı. Tünel inşaatına Ankara su müteahhidi Kanteran tarafından 1927 Ağustos'unda başlandı. Bir süre sonra müteahhidin ödenek yetersizliğinden dolayı işi bırakması üzerine, kanal işi mühendis Aziz Bey'e ihale edildi. Tünelin tamamlanmasından sonra Ankara'nın su derdinin sona ereceğine inanılmaktaydı.¹¹⁴ Asaf Bey'in 30 Ekim 1928 yılında görevden ayrıldığı sırada çalışmalar tamamlanamamıştı.

4-Asaf Bey'in Görevden Ayrılması

Şehremini Asaf Bey'in hangi gerekçeyle görevinden ayrıldığına dair herhangi bir bilgiye rastlayamamakla birlikte, görevini 31 Ekim akşamı Vali Vehbi Bey'e devrettiğini basından öğrenmekteyiz. Asaf Bey, Belediye Cemiyeti salonunda toplanan memurlara hitaben yaptığı veda konuşmasında, "*Memurların müddet-i memuriyeti esnasında gösterdikleri faaliyetten, feragat-i nefisten beyan-ı memnuniyet eylemiş ve vazife dolayısıyla kendi tarafından inciltilmiş olanlar varsa bu hallerin ancak vazife kıskançlığıyla yapıldığını ve unutulduğunu*" söylemiştir.¹¹⁵ Bundan sonra Şehremaneti işleri valilerin vekâletinde yürütülecekti.

D-Ankara Vali ve Şehremini Vekilleri: Vehbi ve Nevzat (Tandoğan) Beyler

Asaf Bey'in 30 Ekim 1928 yılında görevden ayrılmasından sonra 1 Eylül 1930 tarihine kadar Vali Vehbi ve Vali Nevzat (Tandoğan) Beyler Ankara Şehremanetine vekâlet etmişlerdir.

Vali Vehbi Bey, Kasım 1928- Haziran 1929 tarihleri arasında Şehremini Vekili olarak görev yaptı. Bu dönemde Şehremaneti kadrosuna bakıldığında Mehmet Ali Bey Şehremaneti Vekili Muavinliğinde bulunuyordu.¹¹⁶ Şehremanetinde Tahrirat İşleri Müdürü Tahsin Bey, Fen

¹¹⁴ "Ankara'nın su işi", **HM**, 6 Eylül 1928.

¹¹⁵ "Cemiyet-i Belediye", **HM**, 1 Teşrinisani 1928). "Cemiyet-i Belediye", **HM**, 1 Teşrinisani 1928.

¹¹⁶ 12 Aralık 1928 tarihinde Nafia Vekâletine, Şehremini V. Muavini M. Ali imzasıyla gönderilen yazıda, "Şehrin muhtelif yerlerinde vaziyet-i maliye dolayısıyla yapılamamış daha mühim yollar mevcut olup bu hale nazaran elektrik fabrikası için Emanetçe yol inşasına halen imkân-ı maddi yoktur. Mamafih ileride vaziyet-i maliyenin müsaadesi

İşleri Müdürü Fuat Bey, Hesap İşleri Müdürü Salih Bey, Hukuk İşleri Müdürü Abdullah Bey, Sıhhiye İşleri Müdürü Saffet Bey, Bahçeler Müdürü Haydar Bey, Fennî Nezafet Müdürü Avni Bey, İtfaiye Kumandanı Necmettin Bey'di. Murakabe Heyeti, murakıp Celal Bey ile murakıp muavini Tevfik Bey'den oluşmaktaydı. Şehremini teşkilatında Şehremini dışında toplam 40 personel görev yapmaktaydı. Bunlardan 11'i Fen İşleri Müdürlüğü'nde, 8'i Sıhhiye İşleri Müdürlüğü kadrosunda görevliydi. Fen İşleri Müdürlüğünde bir müdürle birlikte yollar amiri, harita amiri, su mühendisi, inşaat amiri, fen memuru, ressam ve dört kondoktör görev yapmaktaydı. Sıhhiye İşleri Müdürlüğü'nde ise, Müdür vekiliyle birlikte üç doktor, bir dispanser doktoru, iki ebe ve bir baytar bulunuyordu.¹¹⁷

Vehbi Bey, göreve başladığında Şehremanetinin mevcut durumu ve 1928 yılındaki faaliyetleri hakkında bilgi verdi. 1928 Yılı Şehremaneti bütçesine yol yapımı için ayrılan 75.000 liralık tahsisat tamamen sarf edilmişti. Buna ilaveten alınan 15.000 liralık tahsisatın da büyük kısmı harcanmıştı. Çankaya ve Yeni şehirdeki bazı yolların yapımı sürmekteydi. Samanpazarı'nda Mukaddem Caddesine doğru olan kaldırımlar ile Bankalar Caddesinde parke inşaatı devam etmekteydi. Çankırı Caddesinin Kulüp Sineması'ndan köprüye kadar olan kısmın tamamlanması için hazırlık yapılmaktaydı. Yola dönecek olan taş Bentderesi'nde Vilayet mükellef amelesine kısırlanmaktaydı. İhaleye başvuran olmadığından yolun silindirajını Emanet, kumunu da Vilayet temin edecekti. İki Alman ve bir Fransız Profesör tarafından hazırlanmakta olan Ankara şehri planları tamamlanmıştı. Bedelleri ödenmiş olan bu planlar 15 Kasım'da Şehremanetine ulaşmış olacaktı. Ankara'da kurulacak olan jüri heyeti tarafından seçilecek plan uygulamaya konulacaktı. Bu planlardan birinciye 6.000 ve ikinciye 4.000 Mark ödül verilecekti. Şehremaneti'ne ait fabrikaların şirketlere devri birkaç gün içinde gerçekleştirilecekti. Emanetin elinde sadece buz fabrikası kalıyordu. Fabrika, halen çıkarmakta olduğu iki buçuk ton buzu sekiz buçuk tona çıkarmak şartıyla kapalı zarf usulüyle ihaleye çıkarılmıştı. Buz fabrikası tesisleri, yapılan açık artırma sonucunda bir Türk müessesesine verilmişti. Vehbi Bey, Şehremanetince o zamana kadar yazılıp da alınamayan nakdi cezaların toplanabilmesi için tedbirler

takdirinde mezkûr yolun yapılacağı tabi bulunmuş ve keyfiyet ahiren şirketle de görüşülerek bu suretle takarrür ettirilmiş olduğu maruzdur efendim." denilmekteydi. **BCA**, 30.10-20-117-10.

¹¹⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı (1928-1929)**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929, s. 82.

almıştı. Önemli bir yekûn tutan bu meblağın toplanabilmesi için savcılık nezdinde bir memur görevlendirilmişti.¹¹⁸

Vehbi Bey, Şehremaneti vekilliğine başladıktan sonra Belediye Meclis üyelerinden oluşan dört kişilik bir komisyon oluşturdu. Şehremaneti binasında yaptığı komisyon toplantısında Ankara Elektrik Şirketi ile yapılacak mukavele görüşüldü. Toplantıda, ayrıca yakında başlayacak olan Belediye Meclis üyeliği seçimi için bir komisyon kurulması kararlaştırıldı.¹¹⁹ 1929 Yılı ocak ayında başlayan Belediye Genel Meclis üyeliği seçimleri mart ayının başında sonuçlandı.¹²⁰

Asaf Bey döneminde, Bakanlar Kurulu'nun 25 Aralık 1927 tarihli kararıyla kurulmuş olan Su Komisyonu, Şubat 1929 tarihi itibarıyla Vali ve Şehremini Vekili Vehbi, Umur-u Mahalliyeye Müdür-i Umumisi Nazif, Nafia Müdür-i Umumisi Fehmi ve Muhasebe-i Umumiye-i Muvazene ve Mukavelât Müdürü Emin Beylerden oluşmaktaydı. Ankara şehrine getirilecek suyun imtiyaz suretiyle sağlanması hakkında 'Ştetiner Şamute fabrik' tarafından ileri sürülen şartları görüşmek üzere şirket temsilcileriyle bir toplantı yapan Komisyon, görüşmenin sonucuyla ilgili hazırladığı Şubat 1929 tarihli raporunda şu değerlendirmede bulunmaktaydı:

“Şirket Ankara şehri su işine bir buçuk milyon lira ile iştirake âmade olduğunu fakat bu meblağ için Maliye Vekâletince kefalet edilmesini ileri sürmektedir. Şirkete Şehremanetinin kefalet etmesi ve mevcut tesisatın karşılık gösterilmesi teklif edilmişse de, Şehremanetinin hâli hazır mali vaziyeti hasebiyle bu kefalet ve bu karşılığa muvafakat eylememektedir.

Ankara şehrinin su ihtiyacının temini ise pek ziyade zaruri olup mevcut tesisat ıslah ve tahkim edilmedikçe şehrin susuz kalması ihtimali her zaman mevcut olmasına ve bir milyondan fazla bir para sarfına mütevakkıf olan su işinin vaziyet-i maliyesi malûm olan Ankara Şehremanetince başarılmasına imkân bulunmamasına ve bundan böyle teklif yapacak şirketlerin de mezkûr şirket gibi aynı talepte bulunacakları anlaşılmasına binaen komisyonumuz her şeyden evvel İcra Vekilleri Heyetince Maliye Vekâletinin kefaleti meselesinin halli zarurî bulunduğu mütalaasındadır.”¹²¹

Asaf Bey döneminde kurulan Ankara İmar Müdürlüğü, ancak 1929 yılı Mayıs'ta faaliyete geçebildi. Yönetim Kurulu bir başkan ile altı üyeden

¹¹⁸ “Şehremini Vekilinin Beyanâtı”, **HM**, 14 Teşrinisani 1928.

¹¹⁹ **HM**, 31 Kanunievvel 1928.

¹²⁰ “Cemiyet-i Belediye İntihabı”, **HM**, 17 Ocak 1929. “Cemiyet-i Belediye İntihabatının neticesi anlaşıldı”, **HM**, 8 Mart 1929.

¹²¹ **BCA**, 30.10-157-106-8.

oluşmaktaydı. Başlangıçta bir süre vekâleten idare edilmiştir. Müdürlüğün faaliyete geçmesiyle birlikte her türlü inşaat ruhsatı müdürlük tarafından verilmeye başlanmıştır.¹²²

Ankara'nın imar planları Vehbi Bey döneminde tamamlanarak kesinleştirilmiştir. Fransa'da hazırlanan Ankara şehir planları, Aralık ayının ilk günlerinde Hariciye Vekâleti aracılığıyla İstanbul'a ulaşmıştı.¹²³ Jüri, 26 Mayıs 1929 günü yaptığı toplantıda Prof. Jansen'in planını birinci, Jaussley'in planını ise ikinci olarak değerlendirdi.¹²⁴ Ankara şehrinin kesin planı olarak kabul edilen Profesör Jansen Planının, uygulamaya konulması için yapılacak tekliflerin Hükümetin tasvibine sunulması Bakanlar Kurulu'nun 8 Haziran 1929 tarihli toplantısında kararlaştırılarak Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in imzaladığı kararnameyle yürürlüğe girdi.¹²⁵ Şehremini Vekili Vehbi Bey'in kısa bir süre sonra görevden ayrılması üzerine, planın uygulanması Vali ve Şehremini Vekili Nevzat (Tandoğan) Bey döneminde gerçekleşecektir.

Bakanlar Kurulu'nun 13 Haziran 1929 tarihli kararnamesiyle Vehbi Bey Adana Valiliğine, Malatya Valisi Nevzat (Tandoğan) Bey de Ankara Valiliğine atandılar.¹²⁶ Bu tarihten sonra Vehbi Bey'in Ankara Şehremini Vekâletinin resmen sona ermiştir.

Nevzat Bey'in, 22 Haziran'da Ankara'da Valilik ve Şehremaneti Vekilliği görevine başlamış olduğu anlaşılmaktadır. 1933-1935 yılları arasında Tandoğan'ın emrinde Ankara Belediye Reis muaviniği görevinde bulunan Mustafa Adli Bayman, "Ankara şehir eminliğinde başarı gösteremeyen Vehbi Bey'i istihlâf eden Nevzat Bey Ankara Valisi olduğu vakit pek genç idi, henüz otuz dört yaşında bulunmakta idi. Gençliği itibarı ile Gazi Mustafa Kemal Paşa bidayette kendisine pek güvenememiş, gözünü pek dolduramamıştı."¹²⁷ demektedir. Nevzat Bey çalışmalarıyla kendini ispatlamış olacak ki, Atatürk dönemini de kapsayacak şekilde uzun yıllar Ankara'da Valilik ve Belediye başkanlığı görevini yürütecekti.

¹²² Seyyah Kandemir, **Ankara Vilayeti**, Ankara, 1932. 142-143.

¹²³ "Ankara'nın Planları", **HM**, 5 Aralık 1928.

¹²⁴ "Ankara'nın Plânı", **HM**, 27 Mayıs 1929.

¹²⁵ **BCA**, 30.18-4-33-4.

¹²⁶ **BCA**, 30.18-4-33-4.

¹²⁷ Atama kararnamesi 13 Haziran'da yayımlandığına göre, Nevzat Bey'in 22 Haziran'da Ankara'da Valilik ve Şehremaneti Vekilliği görevine başlamış olması gerekir. Mustafa Adli Bayman, atama tarihinde göreve başladığı yanılışına düşmektedir. Mustafa Adli Bayman, **Tandoğan, Şahsiyeti-Ölümü-Hâtraları**, Tan Matbaası, İstanbul, 1949, s. 67, 82, 87.

Nevzat Bey döneminde Şehremaneti muavinliğine atanan Hazım Bey, 1929 Eylül'ünde İstanbul'dan gelerek görevine başladı.¹²⁸

1928 yılında kurulmuş olan İmar Müdürlüğü, Prof. Jansen'in planının kesinleştiği günlerde çalışmalarına başladı. Ankara'da imar faaliyetleri 1929 yılı Mayıs'ından itibaren İmar Müdürlüğünün onayına bırakılarak şehir planına uyulması sağlandı. Mayıs 1929- Haziran 1930 tarihleri arasında İmar Müdürlüğü'ne yapılan resmi ve gayri resmi 605 inşaat başvurusundan sadece 69'una inşaat izni verildi.¹²⁹ Bundan sonraki uygulamalarda da aynı özen gösterildi.

İmar Müdürlüğü idare heyeti üyelerinden Celâl Esat Beyin müdürlük kadrosunda tanzimi üzerine, Dâhiliye Vekâleti tarafından yerine 24 Aralık 1929 tarihinde Ankara Valisi ve Şehremini Vekili Nevzat Bey'in tayini teklif edildi. Bakanlar Kurulu'nun 25 Aralık 1929 tarihli kararnamesiyle Nevzat Bey İmar Müdürlüğü idare heyetine getirildi.¹³⁰

Ankara şehriyle ilgili hazırladığı imar planı kabul edilen Profesör Jansen, 6 Temmuz günü İstanbul'dan Ankara'ya gelerek çalışmalarına başladı. Jansen öğleden sonra Dâhiliye Vekâletinde İmar Meclisi toplantısına katılarak Ankara şehri planı hakkında görüşmelerde bulundu. Toplantıda İmar Meclisi İdare Reisi Bolu Mebusu Falih Rıfkı (Atay), Dâhiliye Müsteşarı ve İmar Müdürü Vekili Hilmi ve Şehremini Vekili Nevzat Beylerle muvakkaten İmar Müdürlüğü teknik müşaviri olan Profesör M. Orley bulunuyordu. Daha sonra Başbakan İsmet Paşa tarafından kabul edilen Jansen Ankara'nın imarı hakkındaki görüşlerini sundu.¹³¹ Ankara bundan sonra Jansen'in planına göre şekillenecekti.

1924 tarihli Ankara Şehremaneti Kanunu 3 Nisan 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunu ile 1 Eylül 1930 gününden itibaren yürürlükten kaldırıldı.¹³² Bu tarihten itibaren Vali Nevzat Bey aynı zamanda Ankara Belediye Başkanı olarak görevini sürdürmüştür. Ankara yerel yönetiminde bir dönem sona ermekle birlikte Şehremaneti'nden Belediyeye intikal eden borçlar kısa bir sürede kapatılamayacaktı.¹³³ Bununla birlikte, Şehremaneti

¹²⁸ "Emanet Muavini", **HM**, 20 Eylül 1929.

¹²⁹ Seyyah Kandemir, **a.g.e.**, s. 143.

¹³⁰ **BCA**, 30.18.7.63.16.

¹³¹ "Profesör Jansen dün geldi", **HM**, 7 Temmuz 1929.

¹³² Tümerkan, **a.g.e.**, s.245.

¹³³ "Tandoğan Belediye Başkanlığına geçtiği vakit iki milyon borçla karşılaşmıştı. Parasızlık ile hem bir iş yapamamak ve hem de alacaklıların barı tazyiki altında ezilmek ne kadar da tahammül fersa bir durumdu: O zamanlar Belediye koridorları, Muhasebe büroları alacaklıların hukukunu temin ve istifaya gelen icra memurlarına cevelengâh olmuştu. İşte

bütün imkânsızlıklara rağmen beş yıl içinde Ankara'nın imarında önemli mesafeler kat etmişti. Şehremanetinin başlangıçtaki plansızlığı eleştirilse de, o günün şartlarında devlet merkezinin borçlanmadan yeniden inşa edilmesi mümkün gözüküyordu.

Sonuç

13 Ekim 1923'te devlet merkezi seçilen Ankara'nın kısa sürede imar edilerek modern bir şehir haline getirilmesi gerekiyordu. Bunun için öncelikle İstanbul örneğinden hareketle Şehremaneti teşkilatı kuruldu. İlk şehremini Mehmet Ali Bey'in, birkaç aylık görev süresinde herhangi bir iz bırakmadan ayrılmasından sonra İstanbul'un başarılı Şehremini Haydar Bey, Gazi Mustafa Kemal'in isteğiyle Ankara'da görevlendirildi.

Haydar Bey¹³⁴, belediyeçilikten ziyade şehrin imar ve inşasına çalıştı. Ankara'da eski şehri imar ederken, Avrupaî tarzda bugünkü Yenişehir'in temellerini attı. Çalışmalarında plan ve projeden ziyade uygulamaya öncelik verdi. Masa başını değil alanda icraatı benimsemişti. Ankara'nın imarı, Şehremaneti'nden önce bir devlet meselesiydi. Şehremanetinin sınırlı gelirleriyle, bir miktar devlet desteği olsa da o kadar işin üstesinden gelmek imkânsızdı. Haydar Bey büyük bir heyecanla başladığı işte kaynakları hesaba katmadı ve bütçe dengesini sağlayamadı. Ayrıldığında Ankara modern bir şantiye halindeydi. Haydar Bey'in eseri olan Yenişehir'de, bugün onu hatırlatacak küçük bir anıtın bulunmaması büyük bir eksikliklerdir.

Asaf Bey¹³⁵ ise, belediyeçiliğe öncelik vererek çalışmalarında metotlu ve planlı bir yol takip etti. Ankara şehir planı onun döneminde hazırlattırılarak kabul edildi. Şehremanetinin içinde bulunduğu borç baskısı altında Haydar Bey'in yarım bıraktığı işleri tamamlamaya çalıştı.

Modern Ankara'nın temelleri Şehremaneti döneminde atılmıştır. Haydar ve Asaf Beyler bu amaçla Avrupa'nın önemli şehirlerinde ziyaretlerde bulunmuşlardır. Berlin, Viyana, Paris ve Bükreş'ten uzmanlar

belediye maliyesini bu hercümerci içinde bulan Tandoğan ilk iş olmak üzere bir taraftan günlük masrafları karşılamak diğer taraftan da Belediyeyi Çingene borçlarının tasallutundan kurtarabilmek Ziraat Bankasından 120.000 liralık bir istikraz akdine muvaffak olmuş bu sayede bir az geniş nefes alabilmişti." Bayman, **a.g.e.**, s. 34.

¹³⁴ Ali Haydar Yuluğ (1879-1937), 18 Eylül 1937 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Edirnekapı mezarlığında "İstanbul'un ilk askerî kumandanı General Şükrü Naili'nin yanına gömülmüştür", **Ulus**, 21 Eylül 1937.

¹³⁵ Süleyman Asaf İlbay (1882- 1957) 13 Ocak 1957 günü vefat etmiştir. "Eski Ankara Şehremini ve Bilecik mebusu, Yüksek Su Mühendisi Süleyman Asaf İlbay dün saat 13.10'da hayata gözlerini kapamıştır.", **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1957.

getirilmiş nihayet Yansen'in şehir planı uygulamaya konulmuştur. Ankara, 1930 yılında Şehremanetinden Belediyeye dönüştüğünde modern bir altyapı ve plana kavuşmuş bulunuyordu.

KAYNAKÇA

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]

Kitap ve Makaleler

Ankara İl Yıllığı, 1967.

Ankara Şehrinin Profesör M. Jausseley, Jansen ve Brix taraflarından Yapılan Plan ve Projelerine ait İzahnameler, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1929.

Bayman, Mustafa Adli, **Tandoğan, Şahsiyeti-Ölümü-Hâtıraları**, Tan Matbaası, İstanbul, 1949.

Cengizkan, Ali, **Ankara'nın İlk Planı 1924-25 Lörcher Planı**, Ankara, 2004.

Ergin, Osman Nuri, **İstanbul Şhremiileri 1855-1928**, (Hazırlayan: Ahmet Nezh Galitekin), İstanbul, 2. Baskı, İstanbul, 2007.

Öztürk, Kâzım, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü**, 23 Nisan 1920-14 Ekim 1973, Önder Matbaası- Ankara, 1973.

Sarioğlu, Mehmet, **"Ankara" Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945)**, Kültür Bakanlığı Yay., (t.y.).

_____, "Ankara Şhremiini ve Valisi Ali Haydar Bey ve Faaliyetleri", **Kebikeç**, 2000, Sayı: 9, s.125-130.

Tümerkan, Sıddık, **Türkiye'de Belediyeler**, R.Zelliç Basımevi, İstanbul, 1946.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, 1928-1929, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.

Yavuz, Fehmi, **Ankara'nın İmarı Şhirciliğimiz**, Ankara 1952.

Ziyaoğlu, Rakım, **İstanbul Kadıları-Şhremiileri-Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi (453-1971)**, İstanbul, 1971.

Sürelili Yayınlar

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Tanin

Ulus

